

ACTA HISTRIAE
30, 2022, 1

UDK/UDC 94(05)

ISSN 1318-0185
e-ISSN 2591-1767

Zgodovinsko društvo za južno Primorsko - Koper
Società storica del Litorale - Capodistria

ACTA HISTRIAE

30, 2022, 1

KOPER 2022

ISSN 1318-0185
e-ISSN 2591-1767

UDK/UDC 94(05)

Letnik 30, leto 2022, številka 1

Odgovorni urednik/

**Direttore responsabile/
Editor in Chief:**

Darko Darovec

Uredniški odbor/

**Comitato di redazione/
Board of Editors:**

Gorazd Bajc, Furio Bianco (IT), Stuart Carroll (UK), Angel Casals Martinez (ES), Alessandro Casellato (IT), Flavij Bonin, Dragica Čeč, Lovorka Čoralić (HR), Darko Darovec, Lucien Faggion (FR), Marco Fincardi (IT), Darko Friš, Aleš Maver, Borut Klabjan, John Martin (USA), Robert Matijašić (HR), Darja Mihelič, Edward Muir (USA), Žiga Oman, Jože Pirjevec, Egon Pelikan, Luciano Pezzolo (IT), Claudio Povoło (IT), Marijan Premović (MNE), Luca Rossetto (IT), Vida Rožac Darovec, Andrej Studen, Marta Verginella, Salvator Žitko

Uredniki/Redattori/

Editors:

Urška Lampe, Gorazd Bajc, Lara Petra Skela, Marjan Horvat, Žiga Oman

Prevodi/Traduzioni/

Translations:

Petra Berlot

Lektorji/Supervisione/

Language Editors:

Urška Lampe (angl., slo.), Gorazd Bajc (it.), Arnela Abdić (angl.)

Izdajatelj/Editori/

Published by:

Zgodovinsko društvo za južno Primorsko - Koper / Società storica del Litorale - Capodistria® / Institut IRRIS za raziskave, razvoj in strategije družbe, kulture in okolja / Institute IRRIS for Research, Development and Strategies of Society, Culture and Environment / Istituto IRRIS di ricerca, sviluppo e strategie della società, cultura e ambiente®

Sedež/Sede/Address:

Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, SI-6000, Koper-Capodistria, Garibaldijeva 18 / Via Garibaldi 18, e-mail: actahistriae@gmail.com; https://zdjp.si/

Tisk/Stampa/Print:

Založništvo PADRE d.o.o.

Naklada/Tiratura/Copies:

300 izvodov/copie/copies

Finančna podpora/

Supporto finanziario/

Financially supported by:

Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije / Slovenian Research Agency, Mestna občina Koper

Slika na naslovnici/

Foto di copertina/

Picture on the cover:

Hong Kongški guverner Sir Henry Arthur Blake in Qingov uradnik Cen Chunxuan (岑春煊) / Hong Kong Governor Sir Henry Arthur Blake and a Qing official Cen Chunxuan (岑春煊) / Il governatore di Hong Kong Sir Henry Arthur Blake e un ufficiale di Qing Cen Chunxuan (岑春煊) (Wikimedia Commons).

Redakcija te številke je bila zaključena 31. marca 2022.

Revija Acta Histriae je vključena v naslednje podatkovne baze / Gli articoli pubblicati in questa rivista sono inclusi nei seguenti indici di citazione / Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in: CLARIVATE ANALYTICS (USA): Social Sciences Citation Index (SSCI), Social Scisearch, Arts and Humanities Citation Index (A&HCI), Journal Citation Reports / Social Sciences Edition (USA); IBZ, Internationale Bibliographie der Zeitschriftenliteratur (GER); International Bibliography of the Social Sciences (IBSS) (UK); Referativnyi Zhurnal Viniti (RUS); European Reference Index for the Humanities and Social Sciences (ERIH PLUS); Elsevier B. V.: SCOPUS (NL); DOAJ.

To delo je objavljeno pod licenco / Quest'opera è distribuita con Licenza / This work is licensed under a Creative Commons BY-NC 4.0.

Navodila avtorjem in vsi članki v barvni verziji so prosto dostopni na spletni strani: <https://zdjp.si>.
Le norme redazionali e tutti gli articoli nella versione a colori sono disponibili gratuitamente sul sito: <https://zdjp.si/it/>.
The submission guidelines and all articles are freely available in color via website <http://https://zdjp.si/en/>.

VSEBINA / INDICE GENERALE / CONTENTS

Vid Žepič: Kužni privilegiji v občepравни doktrini in evropskih civilnih kodifikacijah	1
<i>Privilegia pestis nella dottrina del diritto comune e nei codici del diritto civile europeo</i>	
<i>The »Plague Privileges« in the Legal Doctrine of the ius commune and in the European Civil Codifications</i>	

Mario Novak & Tamás Hajdu: Život i smrt u zaleđu kvarnerskog zaljeva tijekom srednjeg vijeka: bioarheološka analiza ljudskih koštanih ostataka iz Triblja, iskopavanja 2015. godine. Bioarheologija srednjovjekovne populacije iz Triblja	23
<i>La vita e la morte nell'entroterra della baia del quarnero medioevale: analisi bioarcheologiche dei resti di ossa umane a Tribalj, scavi nel 2015.</i>	
<i>Bioarcheologia della popolazione medievale di Tribalj</i>	
<i>Life and Death in the Hinterland of Kvarner Bay During the Middle Ages: Bioarcheological Analysis of Human Bone Remains from Tribalj, Excavations in 2015. Bioarcheology of the Medieval Population from Tribalj</i>	

Loris De Nardi: Una modalità di contribuzione indiana per i domini italiani meridionali degli Asburgo di Spagna? I donativi extra-assembleari del 1629, 1630 e 1637	43
<i>An Indian Contribution Modality for the Southern Italian Domains of the Habsburgs of Spain? The Extra-Assembly Gifts of 1629, 1630 and 1637</i>	
<i>Indijski model dajatev za južno-italijanske dominione Habsburgov v Španiji? Izredne dajatev v letih 1629, 1630 in 1637</i>	

Vanja Kočevar: Generalni mandat cesarja Ferdinanda II. o verskih razmerah na Kranjskem iz leta 1631: (ne)prilagoditev kranjskih elit na protireformacijo in katoliško prenovo	67
<i>Il mandato generale dell'imperatore Ferdinando II del 1631 relativo alla situazione religiosa in Carniola: il (dis)adattamento delle élite carniolane alla controriforma e alla riforma cattolica</i>	
<i>The 1631 General Mandate of Emperor Ferdinand II on the Religious Situation in Carniola: (Non-)Adaptation of Carniolan Elites to the Counter-Reformation and Catholic Revival</i>	

Nikola R. Samardžić & Marija V. Kocić: Naples and Sicily after Utrecht and Rastatt 1713–1714. From the British Perspective	101
<i>Napoli e Sicilia dopo Utrecht e Rastatt 1713–1714. Dalla prospettiva britannica</i>	
<i>Neapelj in Sicilija po Utrechtu in Rastattu 1713–1714. Iz britanske perspektive</i>	

Remzi Avci: Writing the Orient: The Representation of the Ottoman Society in the Travel of Eduard Sachau (1845–1930)	121
<i>Scrivere sull'Oriente: la rappresentazione della società ottomana nel viaggio di Eduard Sachau (1845–1930)</i>	
<i>Pisanja o Orientu: upodobitev otomanske družbe v potopisu Eduarda Sachaua (1845–1930)</i>	
Yizheng Zou: The collaboration of Chinese and British radicals and the role of Hong Kong in modern Chinese history	141
<i>La collaborazione tra i radicali cinesi e britannici e il ruolo di Hong Kong nella storia della Cina moderna</i>	
<i>Sodelovanje kitajskih in britanskih radikalov ter vloga Hong Konga v moderni kitajski zgodovini</i>	
Manca G. Renko: Razredni boj proti nacionalizmu. Primer Trsta med 1888 in 1914	161
<i>La lotta di classe contro il nazionalismo. L'esempio di Trieste 1888–1914</i>	
<i>Class Struggle vs. Nationalism. Example of Trieste 1888–1914</i>	
Iskra Iveljić & Miha Preinfalk: From the Habsburg to the Karadorđević Dynasty. The Position of Croatian and Slovenian Nobility in the Yugoslav State	185
<i>Dagli Asburgo ai Karadjordjevic. La posizione della nobiltà croata e slovena nello stato jugoslavo</i>	
<i>Od Habsburžanov do Karadorđevićev. Položaj hrvaškega in slovenskega plemstva v jugoslovanski državi</i>	
Egon Pelikan: Odstavitev zadnjega slovenskega škofa v Julijski krajini – Frančiška Borgie Sedeja	215
<i>La deposizione dell'ultimo vescovo sloveno della Venezia Giulia – Francesco Borgia Sedej</i>	
<i>Removal of the Last Slovene Archbishop in Venezia Giulia – Frančišek Borgia Sedej</i>	
Tomaž Ivešić: Exchanging the “Progressive Experiences” in a Transnational Perspective: Nationality, Economy and Federalism in Yugoslavia and Czechoslovakia in the 1960s	239
<i>Scambiare “l'esperienza progressista” nella prospettiva transnazionale: nazionalità, economia e federalismo in Jugoslavia e Cecoslovacchia negli anni sessanta</i>	
<i>Izmenjava “progresivnih izkušenj” v transnacionalni perspektivi: nacionalnost, ekonomija in federalizem v Jugoslaviji in Čehoslovaški v šestdesetih letih</i>	

GENERALNI MANDAT CESARJA FERDINANDA II. O VERSKIH
RAZMERAH NA KRANJSKEM IZ LETA 1631:
(NE)PRILAGODITEV KRANJSKIH ELIT NA PROTIREFORMACIJO
IN KATOLIŠKO PRENOVO

Vanja KOČEVAR

Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, Novi trg 2, 1000 Ljubljana, Slovenija

e-mail: vanja.kocevar@zrc-sazu.si

IZVLEČEK

Razprava obravnava deželnoknežji ukaz, ki ga za potrebe zgodovinopisne naracije arbitrarno imenujemo Generalni mandat cesarja Ferdinanda II. o verskih razmerah na Kranjskem in ga je cesar izdal na Dunaju 20. junija 1631. Predstavljen je zgodovinski kontekst nastanka dokumenta, njegov diplomatični prepis s tabelami osebnih in zemljepisnih imen ter okrajšav, povzetek vsebine in njen komentar s kratko študijo posledic. Generalni mandat omogoča dober vpogled v izvajanje procesov protireformacije in katoliške prenove zlasti med predstavniki plemstva, čeprav se njegovi odloki nanašajo tudi na druge družbene sloje. Za slovensko zgodovinopisje je dokument zanimiv še zlasti, ker se nanaša izključno na vojvodino Kranjsko.

Ključne besede: protireformacija, katoliška prenova, konfesionalizacija, Kranjska, Ferdinand II., plemstvo

IL MANDATO GENERALE DELL'IMPERATORE FERDINANDO II DEL 1631
RELATIVO ALLA SITUAZIONE RELIGIOSA IN CARNIOLA:
IL (DIS)ADATTAMENTO DELLE ÉLITE CARNIOLANE ALLA
CONTRORIFORMA E ALLA RIFORMA CATTOLICA

SINTESI

Il saggio esamina un decreto del principe territoriale che ai fini della narrazione storiografica viene arbitrariamente chiamato Mandato generale dell'imperatore Ferdinando II di Asburgo relativo alla situazione religiosa in Carniola e che fu emesso dall'imperatore a Vienna il 20 giugno 1631. L'autore presenta il contesto storico della stesura del documento, la sua trascrizione diplomatica incluso le tavole con nomi personali e geografici e abbreviazioni, la sintesi del contenuto e il rispettivo commentario con un breve studio delle conseguenze. Il mandato generale fornisce un'idea precisa dell'attuazione dei processi di controriforma e della riforma cattolica, soprattutto tra i rappresentanti della nobiltà, sebbene le sue disposizioni concernessero anche altre classi sociali. Il documento è di interesse particolare per la storiografia slovena perché si riferisce esclusivamente al Ducato di Carniola.

Parole chiave: controriforma, riforma cattolica, confessionalizzazione, Carniola, Ferdinando II, nobiltà

UVOD¹

Generalni mandat cesarja Ferdinanda II. o verskih razmerah na Kranjskem, izstavljen 20. junija 1631 na Dunaju, je za slovensko zgodovinopisje zanimiv še zlasti, ker se vladar z njim obrača izključno na vojvodino Kranjsko. S tem se pomembno razlikuje od številnih drugih podobnih deželno knežjih patentov oziroma generalnih mandatov s področja (proti)reformacije, ki so bili namenjeni vsem notranjeavstrijskim deželam ali vsaj Štajerski, Koroški in Kranjski skupaj. Obravnavani dokument je potemtakem odraz specifičnih razmer na Kranjskem ter priča o tem, kako se je t. i. *Patent o spreobrnjenju ali izselitvi protestantskega plemstva notranjeavstrijskih dežel* iz leta 1628² v tej deželi (ne)izvajal na terenu.

Uvodoma je treba omeniti tudi vprašanje terminologije. Različne historiografije za označevanje procesov, ki so skozi konflikt med različnimi smermi protestantizma na eni strani in Katoliško cerkvijo na drugi v 16. in 17. stoletju zaznamovali življenje pretežnega dela zahodnega krščanskega sveta, uporablja termine: reformacija,³ protireformacija, katoliška prenova,⁴ konfesionalizacija (*Konfessionalisierung*)⁵ in konfesionalno oblikovanje (*Konfessionsbildung*).⁶ Čeprav noben od naštetih označevalcev slovenskemu zgodovinopisju ni neznan, se bosta v tej razpravi uporabljala zlasti dva, in sicer »(proti)reformacija« in »katoliška prenova«.

Prvo besedno zvezo – (proti)reformacija – uporabljamo za označevanje političnega procesa, s katerim je deželni knez v skladu z določili Augsburgskega verskega miru iz leta 1555 določil veroizpoved svojih podložnikov,⁷ in je poskus približka izrazoslovju, ki ga je za označevanje lastne versko-politične agende uporabljal

1 Razprava je nastala v okviru raziskovalnega programa *PODOBA – BESEDA – ZNANJE. Življenje idej v prostoru med vzhodnimi Alpami in severnim Jadranom 1400–1800* (P6-0437) in temeljnega raziskovalnega projekta *Ambicije, karizem, pohlep, prevare: socialno-materialne strategije, prakse in komunikacija družbenih elit na Slovenskem v zgodnjem novem veku* (J6-2575), ki ju sofinancira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije (ARRS) iz državnega proračuna.

2 Izvirnik patenta: ARS, AS 1097, 110 (1628, avgust 1., Dunaj). Transkripcija, prevod in študija: Kočevar, 2020.

3 Opredelitev pojma reformacija prim. Burkhardt, 2009, 21–32. Koncizen historiat rabe termina reformacija skozi srednje- in zgodnjenovoveško zgodovino prim. Campi, 2015, 42–52. Zgoščen pregled zgodovine slovenske (protestantske) reformacije prim. Rajšp, 2010, 120–136.

4 Definiciji strokovnih izrazov protireformacija in katoliška prenova s kratkima historiata prim. Benedik, 1991, 113–114; Klüeting, 2007, 137–138.

5 S pojmom *konfesionalizacija* (*Konfessionalisierung*) zlasti nemško zgodovinopisje označuje paralelno izgradnjo in institucionalizacijo vseh (krščanskih) konfesij, protestantskih na eni strani ter katoliške na drugi, ki so korenito spremenile evropsko družbo v 16. stoletju. Konfesionalne cerkvene institucije naj bi v sklopu procesa evropske modernizacije v družbenem pogledu sodelovale zlasti pri izvajanju dveh nalog: družbenega discipliniranja in gradnji (pred)moderne države. Katoliška področja so procesi konfesionalizacije zajeli zlasti od tridentinskega koncila. Prim. Klüeting, 2007, 137; Burkhardt, 2009, 32–43; Campi, 2015, 55. Prim. tudi kritični pretres historio-grafske paradigme konfesionalizacije v zborniku Weiss & Brockmann, 2013 (non vidi).

6 Sintagma *konfesionalno oblikovanje* (*Konfessionsbildung*) označuje dejansko oblikovanje konfesionalnih Cerkva v teološkem in organizacijskem smislu. V primeru Katoliške veroizpovedi je tozadevno najpomembnejši dokument *Professio fidei Tridentinae* iz leta 1564. Prim. Klüeting, 2007, 137; Burkhardt, 2009, 32–43.

7 Burkhardt, 2009, 43–53; Stollberg-Rilinger, 2006, 60–63; Klüeting, 2007, 196–209.

Ferdinand II. V obravnavanem generalnem mandatu se namreč deželni knez, ko govori o procesu odpravljanja evangeličanske in uveljavljanja katoliške veroizpovedi, posluži variacij na besedno zvezo »zdravilna reformacija«, in sicer: *hailfambe Reformation*, *hailfambes Reformationswefen*, *Reformationwerck* in *Reformationswesen*.⁸ Da bi zadostili zvestobi viru in se sočasno izognili terminološki zmedbi zaradi ustaljene rabe termina »protireformacija«,⁹ je bila sprejeta odločitev za rabo njegove različice »(proti)reformacija«.

Vzporedno z zunanjo odpravo evangeličanske veroizpovedi je v notranjeavstrijskih deželah potekal tudi reformni proces znotraj same Katoliške cerkve, ki ga slovensko zgodovino pisje običajno označuje z zgoraj omenjeno sintagmo »katoliška prenova« (Benedik, 1991, 113–114). Ta je koreninila v reformnih prizadevanjih poznega srednjega veka in je na Apeninskem in Iberskem polotoku ob pojavu protestantizma že kazala prve uspehe, zalet pa dobila zlasti po prenovitvenem tridentinskem koncilu (1545–1563). S katoliškim odgovorom na izziv reformacije se je začel spopad med različnimi razlagami iste vere – krščanstva (Burkhardt, 2009, 42). Čeprav je bilo med najširšimi družbenimi krogi v versko pluralni Evropi medkonfesionalno sobivanje vsaj tako pogosto kot konflikt (Oman, 2020, 320–321; Rajšp, 2010, 130, 134), je bila politika v tem času tako tesno prepletena z veroizpovedjo, kot je zdaj z ekonomijo.

Ferdinand II. je (proti)reformacijo v notranjeavstrijskih dednih deželah izvedel v dveh glavnih »valovih«. Uvod v prvega so pomenile dedne poklonitve pozimi 1596/97, pri katerih je komaj osemnajstletni nadvojvoda spretno preprečil, da bi bile koncesije, ki so si jih protestanti iz vrst notranjeavstrijskih stanov leta 1578 pridobili z bruško pacifikacijo, sprejete v deželne ročine (Kočevar, 2015, 201–232; Kočevar, 2016, 314–374). Padcu pravnega temelja deželnostanovskih Evangeličanskih cerkva na Štajerskem, Koroškem

8 Ferdinand II. je v svojem izvajanju uporabljal izrazoslovje, značilno za prenovitveno, potridentinsko katolištvo. Tridentinski koncil (1545–1563) je namreč po eni strani ponovno določil katoliške dogme napram protestantskim, po drugi pa izdal vrsto reformnih dekretov (*decreta de reformatione*) (Benedik, 1991, 114–115; Dolinar, 2008, 139–140). Emidio Campi tozadevno ugotavlja: »Ni naključje, da na tem »protireformacijskem« koncilu tolikokrat srečamo besedo »reformacija«, ki je po drugi strani skoraj popolnoma odsotna v konfesionalnih dokumentih protestantskih cerkva 16. stoletja. Z malo ironije bi lahko rekli, da so v 16. stoletju vsi govorili o reformaciji – razen magistralnih protestantskih reformatorjev. Ali ni osupljivo, da je bila nazadnje ta beseda kot oznaka pripisana prav njim in njihovi usmeritvi? Ali ni vredno pozornosti, da je prav to, kar so oni začeli, postalo znano kot Reformacija? Zgodovina pozna včasih čudne obrate in zgodovinarji ji sledijo.« Termin reformacija se je nato šele v poznem 17. stoletju začel uporabljati za označevanje dobe v evropski zgodovini, ki jo je začel Martin Luther (Campi, 2015, 49–50, 51–52). Torej je izraz reformacija pomen, ki ga ima zdaj, dobil slabo stoletje po tem, ko je nadvojvoda Ferdinand leta 1598 v notranjeavstrijskih deželah začel izvajati svojo »zdravilno reformacijo«.

9 V Slovarju slovenskega knjižnega jezika je termin »protireformacija« opredeljen kot »delovanje Katoliške cerkve v 16. in 17. stoletju proti reformaciji, protestantizmu« (SSKJ, 2014). Na Slovenskem uveljavljeno opredelitev pojma protireformacije bi bilo treba dopolniti z ugotovitvami zgodovino pisja, da je (proti)reformacijo dejansko vodila deželnoknežja politika rekatolizacije. Svetna oblast se je pri tem sicer opirala tudi na Katoliško cerkev, ki je v procesu protireformacije sodelovala, ga pa ni vodila. Prim. Klueting, 2007, 138.

in Kranjskem¹⁰ naj bi po poznejših navedbah Ferdinandovega spovednika Wilhelma Lamormainija¹¹ sledila vladarjeva zaobljuba, da bo pod patronatom Device Marije pregnal protestante iz Notranje Avstrije in prenovil katolištvo (Bireley, 2014, 28–29, 31). Deželni knez naj bi zaobljubo podal v Loretu, v sklopu svojega potovanja po Italiji spomladi 1598.

Četudi je Ferdinandova zaobljuba nemara poznejši dodatek njegovega prvega biografa (Bireley, 2014, 28–29, 31), vendarle ponazarja ključni aksiom njegove notranje politike v naslednjih letih. Na njegovo pobudo je lavantinski škof Jurij Stobej Palmburg (Georg Stobäus, škofoval 1584–1618) namreč že 20. avgusta 1598 pripravil svoj znameniti *Argumentum* za ohranitev katoliške veroizpovedi.¹² Stobejeva spomenica je sicer zadnji v vrsti programov izvedbe (proti)reformacije v notranjeavstrijskih deželah, ki so v Münchnu, Gradcu in Rimu nastajali vse od leta 1579, vendar je pomembno vplivala na njegovo (proti)reformacijsko politiko (Benedik, 1991, 121, 127–128; Dolinar, 2008, 142–143; Kočevar, 2016, 92–97).

Lavantinski škof je v svojem legalistično-pragmatičnem programu izvedbe (proti)reformacije Ferdinandu svetoval, naj proti protestantizmu v svojih deželah nastopi s takojšnjo politično akcijo, ki naj temelji na deželnoknežji pravici določanja veroizpovedi podložnikov. Nadvojvoda naj se (proti)reformacije loti postopno po stanovih ne glede na težavno »dolgo vojno« z Osmani (1593–1606), poskrbi pa naj za red in mir, nepristransko sodstvo ter cenovno ugodnost živil.¹³ Stobejev program se je jeseni 1598 začel udejanjati s prvim valom Ferdinandove (proti)reformacije, ki ga je napovedal izgon predikantov in odprava protestantskega šolstva, nato pa so notranjeavstrijske dedne dežele prečesale (proti)reformacijske komisije (Gruden, 1992, 833–837; Benedik, 1991, 131–132; Grdina, 1998, 234–239; Dolinar, 2011a, 332, 337; Dolinar, 2011b, 348–350).

Prvo komisijo na Kranjskem in v Ljubljanski škofiji je vodil knezoškof Tomaž Hren. Ta je med letoma 1600 in 1602 z oboroženim spremstvom prečesal območje pod svojo jurisdikcijo, izganjal predikante in na njihova mesta nastavljal katoliške duhovnike,

10 Deželnoknežjo (proti)reformacijo na Goriškem je izvedel že Ferdinandov oče nadvojvoda Karel II. leta 1579 (Benedik, 1991, 122; Cavazza, 1994, 143–153). Istega leta se je Karel II. v Münchnu sešel z bavarskim vojvodo Viljemom V. in tirolskim deželnim knezom nadvojvodo Ferdinandom. Trojica katoliških vladarjev je izdelala program politične rekatolizacije notranjeavstrijskih dežel. (Proti)reformacija je zaradi politične in vojaške moči protestantov sicer napredovala le postopoma, in sicer je deželni knez leta 1581 stanovom predstavil svojo razlago bruške pacifikacije, čemur je sledila odprava protestantizma z deželnoknežjih in cerkvenih gospostev. Med letoma 1585 in 1588 je bila (proti)reformacija izvedena na freisinškem Loškem gospostvu, med letoma 1586 in 1589 pa na briksenskem Blejskem gospostvu. (Proti)refromacija je bila izpeljana tudi v župniji Škocjan pri Turjaku, kjer se je proces začel leta 1589, zaključil pa ga je poseg (proti)refromacijske komisije leta 1598 (Rajšp, 1994). Katoliško prenovo pa je spodbujal novi ljubljanski škof Janez Tavčar (škofoval 1580–1597). Prim. Blaznik 1962, 71–104; Benedik, 1991, 121–130; Benedik, 1995, 392–393; Dolinar, 2011a, 330–331.

11 Poznejši cesarjev spovednik Wilhelm Lamormaini je leta 1638 prispeval prvo biografijo leto poprej premrlega cesarja z naslovom *Ferdinandi II, Romanorum Imperatoris Virtutes*.

12 Objava Stobejeve spomenice prim. Stobaeus, 1749, 16–20; regest spomenice prim. Loserth, 1906, 1. Teil, 297.

13 O Stobejevi spomenici prim. Dimitz, 1875, III. Theil, 279; Gruden, 1992, 818; Kovačič, 1928, 267–269; Franzl, 1978, 61–62; Pörtner, 2003, 119; Dolinar, 2008, 143; Dolinar, 2011a, 332; Bireley, 2014, 32–33; Kočevar, 2016, 92–97.

podiral protestantske cerkve in molilnice ter Katoliški cerkvi vračal sakralne objekte, ki so si jih bili prisvojili protestanti, sežigal protestantske knjige in rušil protestantska pokopališča (Benedik, 1991, 131–140).¹⁴ Protestantsko plemstvo je do takšne politike sprva sicer ubralo izrazito opozicijsko držo in se zapletlo v več konfliktov s škofom, vendar je po letu 1609 ob napredovanju katoliške prenovne opazna tudi postopna pasivizacija protestantskih deželanov, med katerimi se sredi dvajsetih let 17. stoletja pojavi postopno spreobračanje v katolištvo (Kočevar, 2016, 46–85).

Notranjeavstrijski deželni knez je medtem v svojih rokah združil vse posesti avstrijske veje Habsburžanov z izjemo Tirolske in Prednjih avstrijskih dežel ter postal češki (1617) in ogrski kralj (1618) kot tudi cesar Svetega rimskega cesarstva (1619) (Hartmann & Schnith et al., 2006, 542–545). Širitvi gospostva nad (dednimi) deželami je sledila tudi Ferdinandova (proti)reformacijska politika, ki je dodaten polet dobila po katoliških zmagah v prvih dveh etapah tridesetletne vojne.¹⁵ V primeru notranjeavstrijskih dežel bi tozadevno lahko govorili o drugem valu Ferdinandove (proti)reformacije, ki jo je 27. marca 1627 napovedala ustanovitev nove (proti)reformacijske komisije za celotno Notranjo Avstrijo v Gradcu (Pörtner, 2003, 138–139; prim. Prelesnik, 1901, 114–115, 332).

Na Štajerskem, Koroškem in Kranjskem je drugi (proti)reformacijski val vrh dosegel 1. avgusta 1628, skoraj natančno trideset let po nastanku Stobejeve spomenice, ko je Ferdinand II. na Dunaju izstavil patent o spreobrnjenju ali izselitvi protestantskega plemstva treh dežel (Kočevar, 2020). V skladu z načrtom postopne izvedbe (proti)reformacije nekdanjega lavantinskega škofa (Kovačič, 1928, 267–269) je Ferdinand II. s tem ukazom pred izbiro spreobrnjenja ali izselitve naposled postavil tudi predstavnike politične elite notranjeavstrijskih dežel – plemiške deželane. Ključna točka patenta je bila zahteva, naj se preostali protestantski deželani v enem letu spreobrnejo v katolištvo ali pa prodajo svoje posesti in se izselijo.¹⁶

Po dostopnih podatkih naj bi vsled izstavitve patenta tri notranjeavstrijske dežele zapustilo 754 plemiških oseb,¹⁷ od teh sta bili najmanj 102 oziroma 7,4 odstotka

14 O delu (proti)reformacijske komisije v praksi prim. Radič, 1859.

15 Kratek pregled Ferdinandove (proti)reformacijske politike v habsburških dednih deželah znotraj Cesarstva s pregledom strokovne literature prim. Kočevar, 2020, 383–385.

16 Ferdinand II. je preostalim protestantom med štajerskimi, koroškimi in kranjskimi stanovci za spreobrnitev v katolištvo ali izselitev postavil rok do 2. avgusta 1629. Tisti, ki so se odločili za izselitev, so morali svoje posesti, razen fidejkomisnih, v omenjenem roku prodati, pri čemer je Ferdinand II. notranjeavstrijske deželane kot priznanje njihove zveste drže za časa uporov drugih dežel oprostil plačila desetega pfeniga, ki ga je v takem primeru sicer predvideval Augsburgski verski mir. Izseljencem, ki jim v danem roku ne bi uspelo prodati svojih posesti, je cesar postavil še dodatni polletni rok, torej do začetka februarja 1630, v katerem so posesti lahko prodali njihovi katoliški sorodniki ali zaupniki. Od tedaj pa so prodajo posesti izseljencev prevzela deželnoknežja oblastva. Izseljencem ni bilo dovoljeno, da bi s seboj iz dežele odpeljali svoje varovance, odpovedati so se morali skrbništvu in drugim položajem ter oddati ustanovna pisma in cerkvene listine skupaj s cerkvenimi dohodki. Prim. Kočevar, 2020, 385–387, 412–420.

17 Število plemiških izseljencev ali »eksulantov«, kot jih pogosto imenuje zgodovinopisje, v strokovni literaturi nekoliko variira, in sicer: 754 (Schnabel, 1992, 59), 760 (Pörtner, 2003, 141), Winkelbauer navaja, da je Štajersko zapustilo približno 750 plemičev, Koroško pa več kot 160 (Winkelbauer, 2003, Teil 2, 51).

iz Kranjske. Sodeč po tako imenovanem Hainhoffer-Dimitzevem seznamu se je iz Kranjske izselilo 32 polnoletnih moških, 30 polnoletnih ženskih in več kot 38 mladoletnih oseb iz 18 plemiških družin.¹⁸ Patentu navkljub so le redki protestantski plemiški rodovi iz notranjeavstrijskih dežel povsem izginili, saj so se številne plemiške družine tedaj razcepile na katoliške veje, ki so ostale, in protestantske, ki so se izselile (Schnabl, 1992, 59–60; Winkelbauer, 2003, Teil 2, 51). Po doslej opravljenih preliminarnih ocenah bi delež protestantskih izseljencev na Kranjskem lahko pomenil slabo četrtino ali dobro petino plemiških deželanov torej vseh članov deželnega zbora (Kočevar, 2016, 280–281, 281–284).

Poleg tega se je veliko protestantskih plemičev, kot rečeno, odločilo tudi za spreobrnjenje. V *Letopisu ljubljanskega kolegija Družbe Jezusove* je val konverzij s svojim prestopom v katolištvo sicer že leta 1625 napovedal deželni maršal in dedni komornik Ditrih Auersperg (Societas Jesu. Collegium Labacense, 2003, 102), največ spreobrnjen pa so ljubljanski jezuiti zabeležili prav leta 1628, ko je katoliško veroizpoved pri njih sprejelo 63 oseb, med katerimi je po vsej verjetnosti prevladovalo plemstvo (Kočevar, 2016, 202–208). Poldrugo leto po izstavitvi patenta o spreobrnjenju ali izselitvi, 30. januarja 1630, je zgoraj omenjeni deželni maršal Auersperg zasedanje kranjskega deželnega zbora odprl s pomenljivimi besedami, da je namreč »vera prišla v stari stan«.¹⁹

Vendar so bile dejanske razmere na področju bogočastja v deželi precej drugačne, kot dajejo sluti Auerspergove besede in Ferdinandov patent. Sodeč po cesarjevih ostrih očitkih zaradi dejanskega stanja v generalnem mandatu, ki ga je ta objavil slaba tri leta za svojim patentom o spreobrnitvi ali izselitvi, in sicer 20. junija 1631, se je na Kranjskem pojavil kriptoprotestantizem (Brunner, 1994, 249–266), med spreobrnjenci je bilo veliko »mlačnih katoličanov«, nekateri izseljenci so se skrivaj vrnili v deželo, niti razmere med katoliško duhovščino po Ferdinandovem mnenju pogosto niso zaslužile pozitivne ocene. Generalni mandat, ki je predstavljen v nadaljevanju razprave, torej kaže, da je bil za uspeh katoliške konfesionalizacije na Kranjskem vsaj toliko kot deželnoknežja (proti)reformacija potreben tudi proces katoliške prenovе.

GENERALNI MANDAT CESARJA FERDINANDA II. O VERSKIH RAZMERAH NA KRANJSKEM (1631, JUNIJ 20., DUNAJ)

Original: ARS, AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, 1. reg, šk. 97 (fasc. 54/13), snopič 1, Ecclesiastica: Lutertum Gegenreformation 1595–1631, Generale und Patente.

18 Najobsežnejši seznam plemiških izseljencev iz habsburških dežel je leta 1629 sestavil Philipp Hainhofer. Njegov popis je leta 1862 objavil Adalbert Heinrich Horand (Horand, 1862, 316–319, 353–357, 393–396, 433–436). Izvleček seznama s kranjskimi izseljenci pa je nato leta 1875 objavil August Dimitz (Dimitz, 1875, III. Theil, 374–381). Popis sta nato objavila tudi Matevž Košir (Košir, 1999, 30) in avtor te razprave (Kočevar, 2015, 210–219; Kočevar, 2016, 208–223).

19 Prosti prevod izvirnika: »... die religion in den alten standt gekommen ...« (ARS, AS 2, 1. reg., 889, 506r). O tem prim. Prelesnik, 1901, 332–333.

Dimenzije originala: 59,8 x 56,4 cm.

Pečat: pritrtjen cesarski pečat okrogle oblike, odtisnjen v papir, premer 6 cm. Sredi pečatnega polja prevladuje dvoglavi cesarski orel z nimboma, nad katerima je cesarska krona. Dvoglavi orel na prsih nosi ovalen ščit v kartuši, nad katerim je krona. Okrog pečatnega polja teče raven trak s pečatnim napisom, ki ni čitljiv.²⁰

Zapisi na originalu: napis na hrbtni strani dokumenta »Khayserlich general die reformation betreffend datiert zu Wien den 20. junii 1631 ten«, regesta ali povzetka vsebine ni.

Drugi primerki patenta: še niso znani.

Ohranjenost: dokument je slabo ohranjen. Ker je bil dalj časa prepognjen na devet delov, je na njem nastalo več poškodb. Generalni mandat je na več mestih zmečkan, dve manjši razjedi sta na levi strani, dve manjši razjedi sredi dokumenta, ena velika razjeda pa je v levem spodnjem delu dokumenta (10,4 x 4,1 cm). Zaradi zadnje je izgubljen precejšen del besedila.

Podpisi: *Ferdinandt, G: v. Verdenberg, Caspar Fray(?)*.²¹

Oblika dokumenta: tisk.

Vrsta dokumenta: generalni mandat (cesarski patent).

Objave dokumenta: Kočevar, 2016, 152–168.

Literatura: Dimitz, 1875, III. Theil, 374–381; Prelesnik, 1901; Dedic, 1979; Kočevar, 2015, 203–205; Kočevar, 2016, 152–168.

Načela diplomatičnega prepisa

Transkripcija poskuša vsaki črki in znaku izvirnika v vseh položajih najti ustrezno v prepisu. Besedilo izvirnika je v nemškem jeziku in natisnjeno na papir z nemško pisavo, imenovano fraktura (die Fraktur). Na določenih mestih besedilo vsebuje besede, besedne zveze in dele besed, ki so zapisani s pisavo, imenovano antikva (die Antiqua), s katero so v dokumentu v glavnem zapisane germanizirane latinske besede. Distinkcijo med dvema črkopisoma diplomatični prepis ponazarja na način, da je pretežni del besedila, ki je v izvirniku natisnjen v frakturi, transkribiran v pokončnem (navadnem) načinu, vse črke, ki so v izvirniku odtisnjene v antikvi, pa so prepisane v ležeči (poševni) obliki (npr. »... vnd mit genußfamben Gewalt / Befelch / vnd *Instruction* abgefertigten *Commiffarien* in dem *Religionwefen* ein durchgehende haillfambe *Reformation* dergefalt...«).

Besedilo, zapisano v frakturi, vsebuje ligature: ch, ck, er, ff, ll, lt, fl, ft, tl in tz, besedilo v antikvi pa: ae, ct, fi, fl in ft. Našteti ligatur diplomatični prepis ne upošteva. Dosledno pa je upoštevano razlikovanje med dolgim s: f in ostrim s: s (npr. »laffen«, »difes alles«). Prav tako upošteva razlikovanje med navadnim malim r: r in okroglim malim r oziroma r-rotundo: ʀ (rundes r, r rotunda), npr. »Gerichtsherʀn«, »unwiderʀuefften«. Okrogli mali r (ʀ) na dveh mestih v izvirniku nadomešča tirosko

20 Analiza pečatnega polja upošteva vzorec Jerneja Kotarja (Kotar, 2019, 15–34).

21 Podpisi v prepisu niso transkribirani, temveč so s kratkimi biogrami predstavljeni v Tabeli 1 (Seznam osebnih imen).

noto kot okrajšavo za latinsko besedo *et* (in), in sicer v okrajšavi za etc. (et cetera – itd., in tako dalje), kar diplomatični prepis upošteva (npr. »ꝛc.«).

Diplomatični prepis dosledno upošteva nadpisane črke e: ^e (npr: »ā«, »ō«, »ū«) in preglas (»ü«), ki se sicer pojavi le enkrat (»mitwürckung«). Nobena od okrajšav v prepisu ni razrešena, pač pa so le te razrešene in prevedene v Tabeli 3. Zapisovanje črk: i, j, u, v in w dosledno sledi predlogi (npr. »jrꝛigen«, »jhꝛer«, »jmmmer«, »Vn-kraut«, »Vicarij«, »Getrewen«). Zapisovanje velikih in malih začetnic zvesto sledi predlogi ne glede na položaj velike začetnice (npr. »vnCatholischen«, »ErtzPriester«, »ErbFürstenthumben«, »GOTT«). V transkripciji ni redukcije podvojenih konzontanov, prepis zvesto sledi predlogi (npr. »nottürfftiglich erjnnern«, »menniglichs wißenschaft«, »wißenschaft«).

Interpunkcija diplomatičnega prepisa zvesto sledi predlogi. Prepis upošteva tudi poševnice: /, ki so arbitrarno pisane nestično z besedami, ki jih ločujejo. V predlogi so na trinajstih mestih povedi med seboj ločene z vidno daljšimi presledki, kar je v prepisu naznačeno z odstavki. Mesta, kjer je besedilo v predlogi poškodovano, so v prepisu označena z oglatimi oklepaji: [...] (npr. »ih[...] [...]richnung«, »[...] [...]r«), manjkajoče besedilo je na mestih, kjer o vsebini ni dvoma, dodal avtor razprave (npr. »selbst[en] [b]equemben«, »[Gũ]tter«, »[Stathal]tern«).

Besedilo v predlogi je natisnjeno v 70 vrsticah, 17-krat so besede na koncu vrstice deljene,²² česar transkripcija ne upošteva, temveč so razdeljene besede zapisane združeno. Mesto pečata je označeno z arbitrarno okrajšavo L.S. (*locus sigilli*).

Transkripcija

WIr Ferdinad der Ander / von Gottes Gnaden / Erwōhlter Rōmischer Khayfer / zu allen Zeiten Mehrer deß Reichs / in Germanien / zu Hungarn vnd Bōhaimb / ꝛc. Kōnig / Ertzhertzog zu Oesterreich / Hertzog zu Burgundi / Steyer / Kärndten / Crain / vnd Württemberg / in Ober vnd Nider Schlefien / Marggraf zu Mähren / in Ober vnd Nider Laußnitz / Graf zu Habspurg / Tyrol und Görtz / ꝛc.

Embieten allen Vnfern nachgesetzten Obrighaiten / auch Geiftlichen vnd Weltlichen Landtleuthen / Gerichtsherꝛn / Hohen vnd Nidern / so in Vnfern Fürstenthumb Crain gefeßten / vnd mit Vnderthanen / Landt / oder andern Gerichten / Herꝛschafften / Stōtt / Mārckten / oder Dōꝛffer begabt feindt / dieselbe in Vnfern / oder anderer Namen zu verwalten haben / Vnfer Khayfer: vnd Landsfürstliche Genad / vnd alles Guets.

Vnd geben Euch hiemit in Gnaden zuerkennen / Wie wolen Wir von denen nechft abgeloffenen Vier oder Fünff Jahren hero / durch vermittlung Vnfer insonderheit hierzu erkhisten / vnd mit genuegflamben Gewalt / Befelch / vnd *Instruction* abgefertigten *Commissarien* in dem *Religion*wesen ein durchgehende hailßambe *Reformation* dergeltalt fūrnembten lassen / daß alle vnd jede / Vns ohne Mittl vnderworffne /

22 Besede so deljene med vrsticami: 4 in 5, 5 in 6, 11 in 12, 14 in 15, 17 in 18, 21 in 22, 34 in 35, 37 in 38, 40 in 41, 42 in 43, 44 in 45, 49 in 50, 56 in 57, 60 in 61, 61 in 62, 63 in 64 ter 68 in 69.

oder Vnfern Landtleuthen vndergebne / oder angehörige Vnderthanen / was Stands oder Berueffs dieselbigen feyen / welche Vnferer wahren allain seligmachenden Catholischen Römischen *Religion* nicht zugethan / sondern mit widrigen Irthumben behafftet feyen / mit Er[n]st allerhandt hierzu dienstlichen bewöglischen Zusprechen / Vnderweisen vnd Vermahnen / zu Ablegung Ihrer jrzigen / vnd der ewigen Seligkeit verhinderlich Trennungen angehalten / vnd auff den rechten Weeg / deß wahren Glaubens / ohne welchen der Mensch GOTT nicht geföllig / noch seiner Gnaden / vnd der ewigen Selighkheit fähig vnd thailhafftig feyn / noch werden kan / gelaitet / Im widerigen aber vnd auff beharrende Halßstarzighkheit / nach erstattung deß zehenden Pfennigs / dessen Wir allain Vnser Landtleuth auß Gnaden befreyet / Ihres im Landt habenden zeitlichen Vermögens / difes Vnser Fürstenthumb / vnd andere Vnser eigenthumbliche Erblande raumben / vnd in denselben ainichen beharlichen Vnderfchlaiff / noch Wohnung nicht mehr haben / noch jhnen gestattet werden solle / so lang sie sich zu der mehrbefagten Catholischen Römischen *Religion* nicht begeben / noch derselben Gottseligen Gebotten / Satzung / vnd Ordnung / mit der That selbst[en] [b]equemben: Massen obernennte / Vnser *Religions Commissarien*, dife Vnser wolgemainte *Intention*, vnd für die von der Göttlichen Mayestät Vns vndergebene / vnd anvertraute Vnderthanen vnd Landtsassen tragende Väterliche / vnd Landtsfürstliche Sorgfältigkheit hochgewünschte vnd gefuechte einlaitung / auff den Weeg der ewigen Selighkheit.

Erftlichen zu Laybach / nicht allain inn gemainen Versamlungen / der vnCatholischen / sondern auch schier jeden in sonderheit so münd: so schriftlich entdeckt / vnd in Vnfern Namen / auch jhrer von Vns gehabt / vnd [...] och unwiderzuefften vnd vnauffgehebt *Instruction* gemäß / alles das jene vorzuekehrt / was zuerlangung difes Vnfers Christlichen / vnd Vnserm Landtsfürstlichen Ambt / obgelegnen Fürnem[b]ens / Mainung vnd Befelch / jimmer dienstfamb vnd vortrüglich sein mögen.

Vnd wiewolen die Göttliche Allmacht / dero Väterlichen Seegen / vnd mitwürckung hierzu so weit verliehen / daß vil irzige Schäß auß jhrer Blindheit / in die Schoß der Christlichen Catholischen Kirchen / vnd den rechten Schaffstall gebracht worden / So hat doch der Feind aller rechten *Religion* vnd St[i]ffter der Secten / sein Vnkraut so weit darunder eingeworffen / das vil an jhren einmal gefasten jrzigen Mainungen / halßtärzig verbleiben / vnd thails auß dem Landt gezogen / thails aber / wie Wir anjetzo mit befrembden / vnd nicht geringer bewegnuß Vnser Christlichen Catholischen Gemüths vernemen müssen / wider alle guethertzige Vermahnung / getragne Gedult / vnd erthailte Termin / auch Gebott / vnd Verbott / sich im Landt noch auffhalten / auch etliche nach einmahl genombenen Abzug / haimblich widerumben herein geschlichen / vnd ohne scheuch / darinnen noch verhar[r]en / frey sicher (oder vilmehr vermessentlich vnd trutzig) handeln vnd wandlen dörfen.

Wann nun aber difes alles / Vnser mit wolbedachtem Mueth / auch auß hochbewegenden rechtmessigen Ursachen / vnd durch antrib Vnferer gegen Gott tragenden schuldighkheit fürgenombenen *Reformation*werck / geftracks entgegen laufft / noch Vns / hierzu still zuschweigen / gegen der Göttlichen Mayestät verantwortlich seyn wil.

Alfo haben Wir längern vmbgang nicht nemen können / noch sollen / durch diß Vnser offne *General*, euch Alle vnd Jede / im Eingang angedeute *Jurisdictionen*²³ vnd Obrigkhaiten / auch Geist: vnd Weltliche Landtleuth / Gerichtsherren / oder derofelben Verwaltern der angeregten Vnserer in dem hailfamben *Reformationswesen* vnaußfetzlichen beharrenden *Intention* in Kayf: vnd Landsfürftl: Genaden zuerindern / mit dem angehenkten vnd ernstlichen Befehl / daß Ewr jeder / in dem district seiner habenden oder verwaltungs / wie auch Gerhabtschafft vnd Vormundtschafft weiß anvertrauten *Jurisdiction*, oder Gerichtszwang sein fleißige erkundigung bestellen solle / Ob / vnd was für Perfohen / sie seyen Jung oder Alt / Mann oder Weib / Edl vnd Vnedl / Reich oder Armb / sich in solcher Herzschaft / Gericht / oder Obrigkhait auffhalten / welche sich zu der Catholischen Römischen *Religion* nicht bekennen / noch wenigist ainmahl im Jahr vnd zu der Oesterlichen Zeit / nach Vnserer Mutter der Catholischen Römischen Kirchen / Satzung vnd Gebott / mit Christlichen Catholischen Beicht vnd *Communion* nicht einstellen / sondern sich dißfahls / vnder was fürgeventen scheine / oder Außred / das jimmer geschehe / vngehorsamb oder widerfetzlich erzeigen / darauff dann sonderlich die Priester / Pfarer vnd Seelforger jhr emßiges vnpartheyisches auffmercken haben / vnd jedes Orths Obrigkhait anzaigen / vnd namhaft machen / auch darauff dieselbige Obrigkhaiten / den Vngehorsamben für sich erfordern / den selbigen zu verlaßung seiner jrigen Mainung / dagegen aber annembung Vnserer wahren *Religion*, vnd derselben würcklichen Bekehrung vermahnen / jhme hierzu ainen gewissen vnverlangten Termin bestimben / darunder aber zu seiner nothwendigen vnderweisung in Glaubenssachen / alle ersprißliche Mittl vnd Handraichung erthailen / welche jhnen dann die Geistliche / vorab die ErtzPriester vnd *Vicarij* der *Ordinarien*, Insonderheit sollen lassen angelegen seyn / vnd dißfahls an vollziehung jhres Geistlichen Berueffs / vnd Ambts / ainichen faumbfal nicht brauchen sollen.

Dieweil wir auch hieneben in erfahrung kommen / daß etliche sich gleichwol Catholisch erklären / jhnen aber solche Priester zu Beichtvattern erwählen / vnd sich von denselben von jhren Irthumben *absolvirn* lassen / von welchen sie nicht allain schlechten vndericht / vnd *Information* in jhrem jrigen Gewissen empfangen köndten / sondern auch mit dem Geistlichen Gewalt in solchen fahl zu *absolvirn* nicht versehen seyn / Derhalben vermahnen Wir hiemit alle Seelforger vnd jhre Geistliche Vorsteher / als die *Ordinarios* vnd der selben ErtzPriester / daß sie hierauff gute obacht haben / die vberzaichte Beichtzettel / mit fleiß ersehen / vnd kainen für genuegsamb vnd kräftig annemen / noch gültig sein lassen / er seye dann von einem Priester / welcher dißfahls mit genuegsamben Gewalt vnd Geistlichen *Jurisdiction* wissentlich versehen / vnderfchreiben vnd gefertigt.

Zum fahl aber jemandt vber alle dise gegen ihme gebrauchte güetliche Mittlen in seiner gefalten widerfetzlichen Mainung / nachmahlen verharren

23 *Jurisdictionen* je verjetno tiskarska napaka, bržkone bi moralo pisati *Jurisdicenten*. Po Hudeljevem glosarju *Jurisdictionen* (*Jurisdicentes*) v slovenščini prevajamo kot *jurisdicenti* ali *sodna gosposka* (Hudelja, 2010, 170).

wurde / derfelbige folle ohne ainich weiters nachsehen / ernftlich zu Aydbündiger anzaig: vnd bekandtnuß seines im Landt habenden vermögens / es feye anligunden oder vahrenden Güettern angehalten / der zehende Pfennig desselben von jhnen abgefordert / vnd obberürten Vnfern verordenten *Religions Commissarien* angehendiget werden / vnd darauff der vngehorsambe / nicht allain auß dem Gericht / Herzschafft oder Gebiett / darinnen er gefessen / sondern zumahlen auß allen Vnfern ErbFürstenthumben vnd Landen abgeschafft / vnd jhme darinnen zu wohnen / zu handeln vnd wandlen / ohne special erlaubnuß Vnfer / oder Vnfers vollmächtigen Statthalters / diser Vnfer I: O: ErbFürstenthumben vnd Landen / deß Hochgebornen Fürsten / Vnfers Ohaimbs vnd lieben Getrewen / Johann Vlrichen / Hertzogen zu Cromau / vnd Fürsten zu Eggenberg / Grafen zu Adlßperg / Herzñ zu Pettaw / Ehrnhausen vnd Straß / obristen ErbMarßchalckhen in Oesterreich / Vnder vnd Ob der Enß / obristen ErbCamerern in Steyr / vnd obristen Erbschencken in Crain / vnd der Windischen Marck / Rittersn deß Gulden Fluß / Vnfers Gehaimben Raths / vnd Camerers / nicht gestattet werden.

Wolte aber jemandt ein: vnd fürwenden / er köndte seine [Gü]tter in dem angesetztten Termin nicht verfilbern noch anwenden / so folle jedes Orths Obrighait dieselbige Güetter durch vnpartheyische billichmessige Werdung schätzen l[...] lich[...] [...] ²⁴ auffß fürderlichst verkhauffen / davon den Zehenden Pfennig / wie oben gemeldet / abrichten vnd einnemen / den übrigen Werth aber den a[...] [...]en länger vnder seiner *Jurisdiction* vnd Gebiet nicht gedulden / vnd dißfalls ainiches ansehen der Persohnen nicht haben / noch sich an steiffer / v[...][L]andtsfürstlichen Befelchs nicht abhalten lassen.

Alles bey vermeidung Vnferer hohen Vngnadt / vnd würcklicher Leibs oder Guets bestraffung / wie[...] [...] / vnd derselben vorgesetzten Geistlichen Vorstehern / als ErtzPriestern / hiemit ab[son]derlich [...] vnd mit Ernst befelchen / auff die *execution* dises *Generals*, vnd ih[...] [...]zichnung guette obacht zuhalten / vnd da sie einen faumbßfall bey einem / oder mehrer / welche Glaubens halben verdächtigt seyn möchten / erjnnern wurden / Sie dessen [...] [...]r beschaidenhait zuvermahnen / auch alles verlauffs jedesmahl / mehrbefagte Vnfere *Religions Commissarien*, vorab den *Directorn*, als den Bischoffen zu Laybach / Vnfern Rath vnd [Stathal]tern deß I: O: Regiments / in Schrifftten verständigigen / welcher denn neben seinen mit *Commissarien*, Vnfern LandtsHauptmann vnd LandtsVitzdomb befelch hat / hierunder jhrer *Instruction* gemäß alles das jenig fürzukehrn / was zu gebührender vollstreckung dises *Generals*, vnd deß gantzen jhnen anvertrawten *Reformationswesen* / nothwendig vnd befürdersambist. Dabey Wir auch schließlichen dises anzuhenckhen nicht vmbgehen khunden / daß ob Wir zwar / Vnfere Landtleuth betreffend / hiebevör in gleichem gantz gemessene ernstliche *Generalien* in Truck außgehen lassen / Vns auch khaines andern verfehen hetten

24 Na tem mestu se začne velika razjeda v spodnjem desnem kotu dokumenta, ki meri 10,4 x 4,1 cm in sega od 48. vrstice na vrhu do 56. vrstice na dnu.

/ als es wurde denfelben von den jenigen / so von jhrem Irthumb abzustehen nicht vermüegt werden khönden / in allem der schuldige Vollzug gelaistert worden seyn / daß Wir doch ebenfahls anjetzo vernemen müssen / daß nicht allain sich etliche befagter Vnser vnbekehrten Landtleuth hin vnd wider noch im Landt vngehorsamb auffhalten / sondern auch thails so allberaith jhren abzug genomen / ohne habende *Licenz* widerumb haimblich herein schleichen / thails aber ob sie sich schon ainmahl eingestellt / doch (wenigst zu der heiligen Oesterlichen Zeit) mit der Beicht vnd Communion nicht *continuiren* sollen / Vnd aber nochmahlen Vnser gantz ernstlicher Will vnd Mainung / das befagten Vnsern *Generalien* (als bey welchen Wir es ainmahl für allezeit bewenden lassen) der gebührende / Vollzug gelaistert werden solle.

Alfo ist in gleichem an alle vnd jede Pfarzer / vnd Seelforger / vnd deroselben Vorsteher Vnser gantz ernstlicher Befehl vnd Mainung / daß sie auff derley ebenfahls jhr fleißige obacht haben / vnd da sie deren befunden / dieselbe alsbald Vnsern nachgesetzten LandtsObrigkhaiten *Denunciern*, dieselbe aber so dann ein solches / vnd auff den fahl / daß sie khain *special Licenz* fürzuweisen / vngefaumbt befagten Vnsern vollmächtigen Statthaltern diser Vnser I: O: ErbFürstenthumben vnd Landen deß Hertzogen von Cromau / vnd Fürsten zu Eggenberg L: oder in deffen abwesenheit Vnser zu Grätz anwesende Gehaimbe Råthe nottürlichlich erjnnern sollen / damit wider dergleichen Vngehorsambe ferzer der gebühr nach verfahren werden möge / Vnd solle diß Vnser *General* zu menniglichs wissenschafft vnd nachrichtung in allen denen Orthen / allda sich noch vnCatholische Persohnen auffhalten / auff der Cantzl verlesen werden.

Das alles mainen Wir ernstlich / vnd halten Vns bevoor / gegen den jenigen / so hierüber vorläßig / oder vngehorsamb erfunden werden mit wolverdienten vnnachläßiger Straff verfahren zulassen.

Geben in Vnserer Statt Wienn / den Zwaintzigsten Tag *Junij*, deß Aintaufent Sechshundert Ain und Dreyßigsten / Vnserer Reiche aber / deß Römischen im Zwölfften / deß Hungarischen im Dreyzehenden / vnd deß Bohaimischen im Viertzehenden Jahr.

Ad Mandatum Sac: Caesar:

L.S.

Majestatis proprium.

POVZETEK VSEBINE GENERALNEGA MANDATA

Ker je zaradi velike razjede v desnem spodnjem delu dokumenta in številnih drugih manjših poškodb dobršen del besedila izgubljen, se zdi prevod celotnega generalnega mandata nemogoč, vsaj dokler ne bo odkrita kakšna bolj ohranjena različica predloge. Vsebina dokumenta je zato povečini zgolj povzeta, prevedenih je nekaj posameznih pasusov ter cesarjeva titulacija v prvem odstavku in njegov nagovor kranjskim deželanom iz sklepnega dela generalnega mandata.

Tabela 1: Seznam osebnih imen (ARS, AS 2, šk. 97 (fasc. 54/13), snopič 1, Ecclesiastica: Lutertum Gegenreformation 1595–1631, Generale und Patente).

Zapis v viru	Sodobni nemški zapis	Sodobni slovenski zapis	Osební, družinski in službeni podatki
Ferdinad der Ander, Ferdinandt	Ferdinand II.	Ferdinand II.	Živel: 9. julij 1578, Gradec–15. februar 1637, Dunaj. Nadvojvoda in notranjeavstrijski deželni knez (1595, 1596/97), češki kralj (1617), ogrski kralj (1618), cesar (1619). ²⁵
Johann Vlrichen / Hertzen zu Cromau / vnd Fürsten zu Eggenberg / Grafen zu Adlſperg / Herrn zu Pettaw / Ehrnhauſen vnd Straß	Johann Ulrich von Eggenberg	Janez Ulrik Eggenberg	Živel: junij 1568, verjetno Gradec–18. oktober 1634, Ljubljana). Baron (1598), državni knez (1623) in vojvoda Krumlovski (1628); kranjski (1602) in štajerski (1621) deželni glavar, pooblaščení namestnik notranjeavstrijskih dežel (1625). ²⁶
G[raf] v[on] Verdenberg	Johann Baptista Verda Graf von Werdenberg zu Namiest / Johann Baptist Verda von Verdenberg	Janez Krstnik Verda grof Verdenberg	Živel: 1582, Campione pri Gorici–16. september 1648, Dunaj. Baron (1633), grof (1630). Prvi avstrijski dvorni kancler in član tajnega sveta (1620). Dedni hlevski mojster na Goriškem (1626). ²⁷
Caspar Frey m. p.	Kaspar Frei(?)	Gašper Frei(?)	neidentificiran

Dokument se začenja z izstaviteljevimi nazivi, ki bi se v prostem prevodu glasili: »Mi Ferdinand Drugi, po milosti Božji izvoljeni Rimski cesar, vselej poviševalec²⁸ cesarstva, kralj na Nemškem, Ogrskem in Češkem itd.; nadvojvoda avstrijski;

²⁵ Hartmann et al., 2006, 540–550.

²⁶ Komić Marn, 2015, 13–17.

²⁷ Koniarek, 2021.

²⁸ Besedna zveza za *allen Zeiten Mehrer deß Reichs* je nemški prevod latinske sintagme *semper augustus* in se je za časa cesarja Henrika VI. dokončno razvila v običajen vladarski naslov, analogen cesarskemu (Wirth & Wolfram, 1980, 1231–1233). Obstaja najmanj šest možnih prevodov te besedne zveze v slovenščino, in sicer: 1. »[k] vsakimu času gmerar tiga rajha« – Andrej Recelj (1582) (Recelj, 2021, 17), 2. »vfelei Povihlhuvavz tega Kraljevftva« – slovenski prevod ukaza cesarja Ferdinanda III. (1638) (Koblar, 1908, 116), 3. »vedno množivec kraljestva«, 4. »vselej vekšavec kraljestva« – Matej Cigale (1860) (Cigale, 1860, Zweiter Theil, 1010), 4) »poviševavec« Maks Pleteršnik (1894) (Pleteršnik, 2014), 5. »povečevalec cesarstva« – Niko Hudelja (Hudelja, 2016, 602) in 6. »vladar« – Alenka Jelovšek (2021) (Recelj, 2021, 17). Prim. tudi Kočvar, 2020, 413, op. 1.

Tabela 2: Seznam zemljepisnih imen (ARS, AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, 1. reg. šk. 97 (fasc. 54/13), snopič 1, Ecclesiastica: Lutertum Gegenreformation 1595–1631, Generale und Patente).

Zapis v viru	Sodobni nemški zapis	Slovensko ime in razlaga
Germanien	Germanien (Germania, Deutschland)	Germanija, Nemčija (zgod. »v Nemcih« ²⁹)
Hungarn	Ungarn	Ogrska ³⁰ (zgod. »na Vogrih« ³¹)
Böheimb	Böhmen (Tschechien)	Češka (zgod. »v Pegamih«, »Begeamiko kraljestvo« ³²)
Oeſterreich, Oeſterreich / Vnder vnd Ob der Enß	Österreich, Österreich ob und unter der Enns	Avstrija, Avstrija pod in nad Anižo, danes: Zgornja in Spodnja Avstrija (zgod. »Esterajh« ³³)
Burgundi	Burgund	Burgundija
Steyer	Steiermark	Štajerska
Kärndten	Kärnten	Koroška
Crain	Krain	Kranjska
Württemberg	Württemberg	Württemberg (zgod. »Birtenberg« ³⁴)
Ober vnd Nider Schlefien	Ober- und Niederschlesien	Zgornja in Spodnja Šlezija
Mähren	Mähren	Moravska
Ober vnd Nider Laußnitz	Oberlausitz, Niederlausitz	Gornja in Dolnja Lužica ³⁵ (zgod. »Lauznice«, ³⁶ »Lužiško« ³⁷)
Habſpurg	Habsburg	Habsburg
Tyrol	Tirol	Tirolska
Görtz	Görz	Goriška
Laybach	Laibach	Ljubljana
Cromau	Krumau	Český Krumlov (mesto na jugu Češke)
Eggenberg	Eggenberg (Graz)	Eggenberg (14. okrožje mesta Gradec)
Adlſperg	Adelsberg	Postojna
Pettaw	Pettau	Ptuj
Ehrnhauſen	Ehrenhausen an der Weinſtraße	Ehrenhausen an der Weinstraße (na avstrijskem Štajerskem)
Straß	Straß in Steiermark	Straß in Steiermark (na avstrijskem Štajerskem) ³⁸
Windiſche Marck	Windische Mark	Slovenska marka
Grätz	Graz	Gradec
Wienn	Wien	Dunaj

29 Besedna zveza »v Nemcih« je povzeta po Recljevem prevodu Gorskih bukev iz leta 1582 (Recelj, 2021, 17).

30 Z označevalcem Ogrska v danem primeru označujemo »dežele ogrske krone«, za označevanje države naslednice zgodovinske Ogrske po letu 1920 pa v slovenskem zgodovinopisju uporabljamo označevalec Madžarska.

31 Besedna zveza »na Vogrih« je povzeta po Recljevem prevodu Gorskih bukev iz leta 1582 (Recelj, 2021, 17).

32 Besedna zveza »Begeamiko kraljestvo« je povzeta po slovenskem prevodu cesarskega ukaza iz leta 1638 (Koblar, 1908, 117).

33 Beseda Esterajh je povzeta po Recljevem prevodu Gorskih bukev iz leta 1582 (Recelj, 2021, 17).

34 Beseda Birtenberg je povzeta po Recljevem prevodu Gorskih bukev iz leta 1582 (Recelj, 2021, 17).

35 Slovenski pravopis, 2014.

36 Beseda Lauznice je povzeta po Recljevem prevodu Gorskih bukev iz leta 1582 (Recelj, 2021, 17).

37 Jesenko, 1881, Tretji del, 61.

38 Komić Marn, 2015, 19.

Tabela 3: Seznam kratic (ARS, AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg, šk. 97 (fasc. 54/13), snopič I, Ecclesiastica: Lutertum Gegenreformation 1595–1631, Generale und Patente).

Kratika	Razrešitev	Slovenski prevod
ꝛc. ³⁹	<i>etc. (et cetera)</i>	itd. (in tako dalje)
Khayfer:	Khayferlich (kaiserlich)	cesarski
münd:	mündlich (mündlich)	ustno
Kayf: vnd Landsfürtl:	Kayferlich vnd Landsfürtllich (kaiserlich und landsfürstlich)	cesarski in deželnoknežji
anzaig:	anzaignuß (Anzeignis, ⁴⁰ Anzeige ⁴¹)	nakazovanje, indikacija; prijava, poročilo
I: O: ErbFürstenthumben vnd Landen	InnerOesterreichische ErbFürstenthumben vnd Landen (innerösterreichische Erbfürstentumer und Länder)	notranjeavstrijske dedne kneževine in dežele
L. ⁴²	Liebden ⁴³	preljubeznivi ⁴⁴
<i>Ad Mandatum Sac: Caesar: Majestatis proprium.</i>	<i>Ad Mandatum Sarrae Caesaris Majestatis proprium.</i>	Po ukazu svetega cesarskega veličanstva

vojvoda burgundski, štajerski, koroški, kranjski in württemberški ter zgornje- in spodnješlezijski; mejni grof moravski ter gornje- in dolnjelužijski; grof habsburški, tirolski in goriški itd.»⁴⁵

Deželni knez se nato obrača na vse gosposke, cerkvene in svetne deželane ter visoke in nižje sodne gospode⁴⁶ na Kranjskem, ki so mu podrejeni in imajo upravo nad podložniki, deželo, sodišči, gospostvi, mesti, trgi in vasm, ter jim pošilja svojo cesarsko in deželnoknežjo milost in vse dobro.

39 Okrogli mali r (ꝛ) ali r-rotunda (rundes r, r rotunda) v dotičnem primeru nadomešča tironsko noto kot okrajšavo za latinsko besedo et (in). O tem gl. poglavje Načela diplomatičnega prepisa (Kotar, 2019, 19, 20–22, 28).

40 Deutsches Wörterbuch von Jacob Grimm und Wilhelm Grimm.

41 Hudelja, 2010, 26.

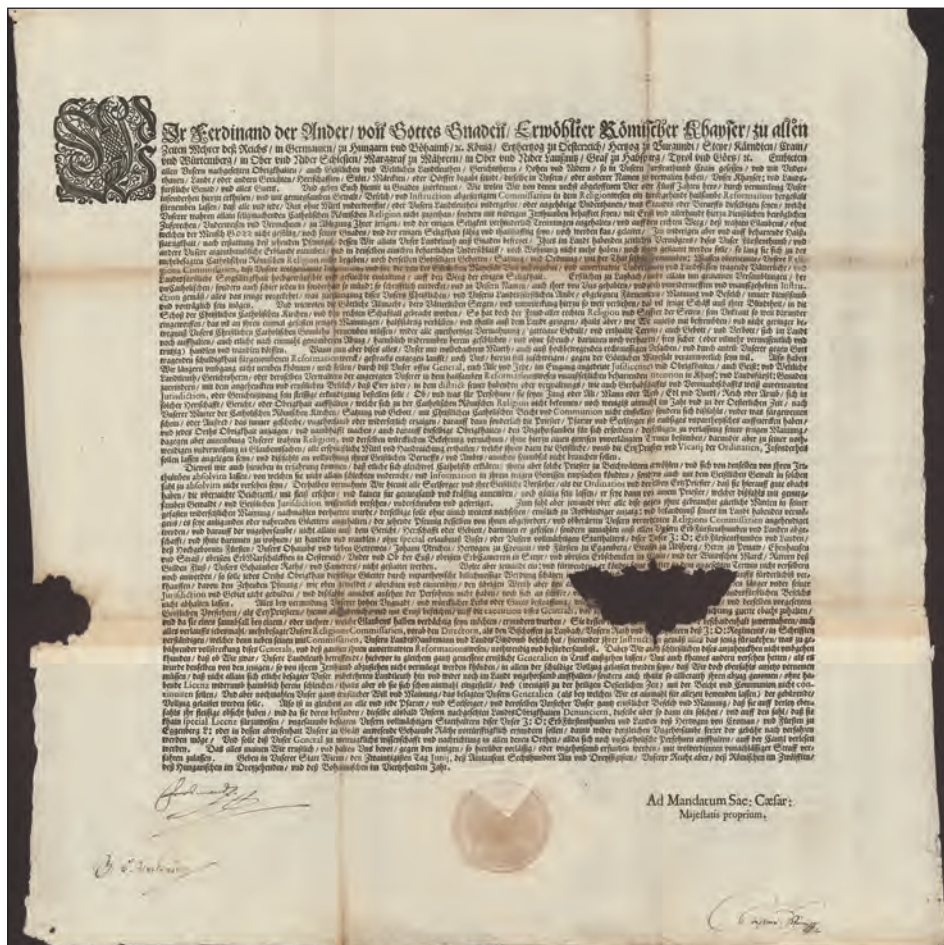
42 Kontekst: »Vnfern vollmächtigen Statthaltern diser Vnser I: O: ErbFürstenthumben vnd Landen deß Hertzogen von Cromau / vnd Fürsten zu Eggenberg L:« (ARS-2, 1. reg., 97 (54/13), sn. 1, Khayserlich general die reformation betreffend datiert zu Wien den 20. Junii 1631ten, vrstica 66).

43 Okrajšavo »L.« je W. A. Schmidt v svoji objavi patenta cesarja Ferdinanda II. o spreobrnjenju ali izselitvi protestantskega plemstva notranjeavstrijskih dežel s 1. avgusta 1628 razrešil kot »Liebden« (Schmidt, 1902, 179, op. 1). Schmidt navaja tudi, da je Ferdinand II. po letu 1625 Eggenberga v korespondenci običajno naslavljal kot: »Unser Oheim und sunders lieber Fürst« (Schmidt, 1902, 176, op. 1). Možni bi bili še dve drugi razrešitvi okrajšave, vendar se zdita manj verjetni. O tem prim. Kočevar, 2020, 401, op. e.

44 Hudelja, 2016, 574.

45 ARS, AS 2, 1. reg., 97 (54/13), sn. 1, Khayserlich general die reformation betreffend datiert zu Wien den 20. Junii 1631ten (Generalni mandat cesarja Ferdinanda II. o verskih razmerah na Kranjskem), vrstice 1–3.

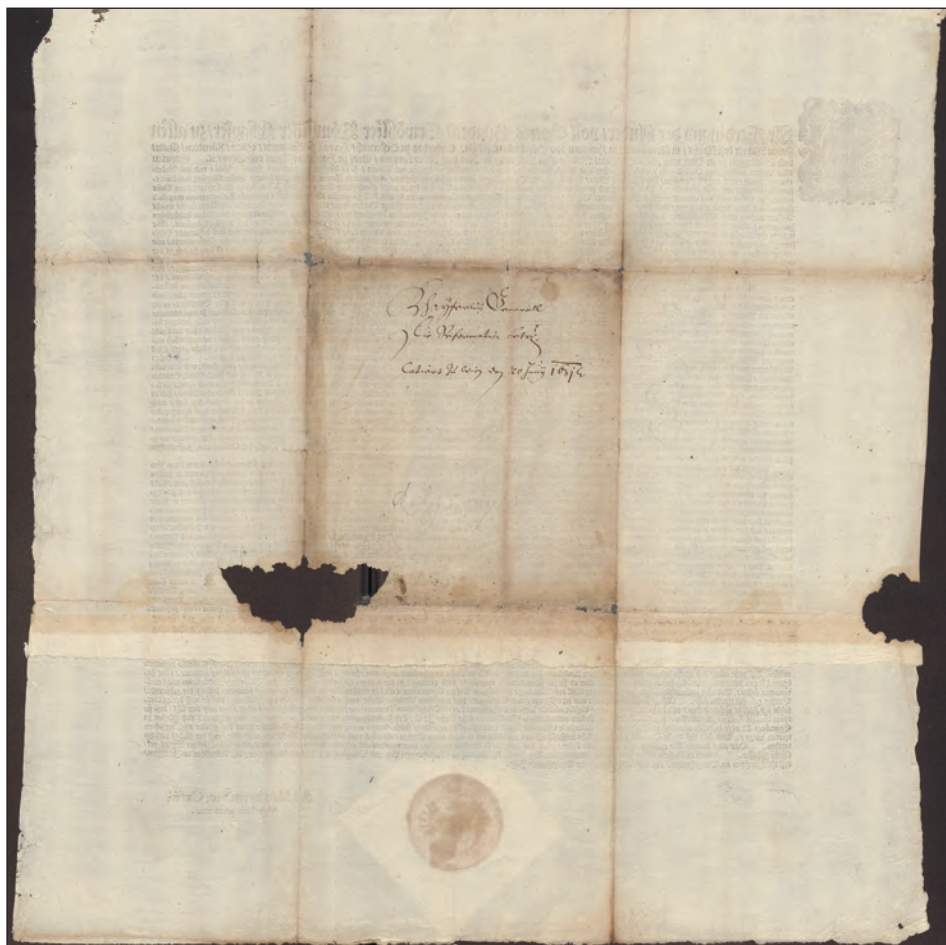
46 *Gerichtsherr* – sodni gospod (Hudelja, 2010, 132; Hudelja, 2016, 378).

Slika 1: Generalni mandat cesarja Ferdinanda II. o verskih razmerah na Kranjskem (1631, junij 20., Dunaj) (ARS, SI AS 2, šk. 97 (fasc. 54/13), snopič 1, Ecclesiastica: Lutertum gegenreformation 1595–1631, Generale und patente, Khayserlicher general die reformation betreffend datiert zu Wien den 20. Junii 1631ten).

Našteti kranjski cerkveni in posvetni gospodi Ferdinand II. milostno naznanja, da hoče zdravilno (proti)reformacijo, ki jo je bil, kot navaja, začel pred štirimi ali petimi leti,⁴⁷ s posredovanjem posebej za to izbranih komisarjev za verske zadeve, ki so tudi dobili vsa pooblastila, izvajati tako, da bodo vsi njemu ali

47 Ferdinand II. se verjetno sklicuje na ponovni začetek dela (proti)reformacijske komisije na Kranjskem leta 1627, vendar več o tem v komentarju. Prim. Prelesnik, 1901, 332.

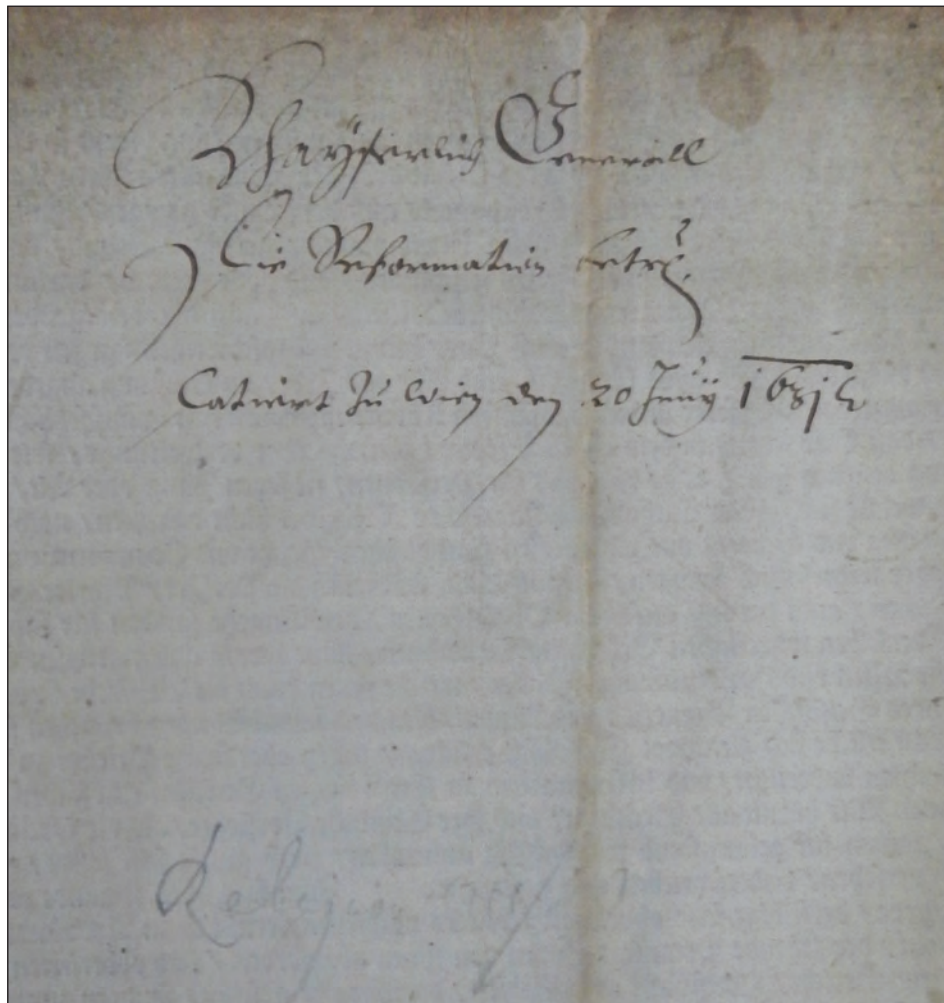

Slika 2: Hrbtna stran generalnega mandata (ARS, AS 2, šk. 97 (fasc. 54/13), snopič 1, Ecclesiastica: Lutertum Gegenreformation 1595–1631, Generale und Patente).

njegovim deželanom podrejeni podložniki, ki niso vdani njegovi pravi in edino zveličavni rimski katoliški veri, temveč so v zmoti, ne glede na svoj stan ali poklic, vodeni na pot prave vere, brez katere človek ne ugaja Bogu in ne more doseči večnega zveličanja.⁴⁸

V nasprotnem primeru, [če bodo torej vztrajali v svoji trdovratnosti], naj po plačilu desetega pfeniga od vrednosti svojega premoženja v deželi, zapustijo to

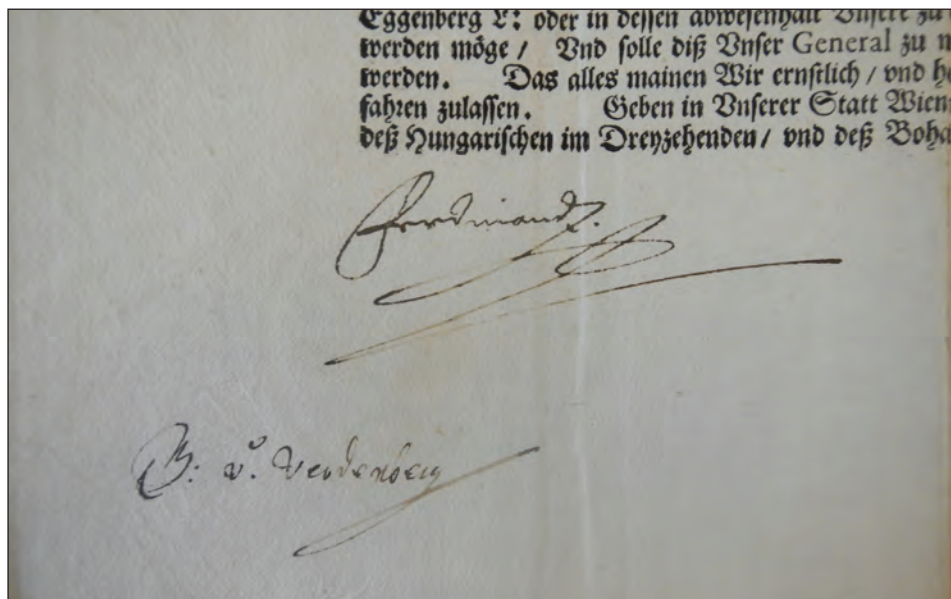
48 Seligkhait – blaženost, zveličanje (Hudelja, 2016, 818).

Slika 3: Napis na hrbtni strani generalnega mandata (ARS, AS 2, šk. 97 (fasc. 54/13), snopič 1, Ecclesiastica: Lutertum Gegenreformation 1595–1631, Generale und Patente).

kneževino [Kranjsko] in druge cesarjeve dedne dežele, v katerih niti ne smejo imeti več svojih skrivališč⁴⁹ in bivališč ter jim niti ni dovoljeno, da bi se tod zadrževali, dokler se ne pridružijo rimski katoliški veri in se res ne podredijo njenim pobožnim pravilom. Cesar ob tem poudari še, da je plačila desetega pfeniga od premoženja iz

49 Vnderfchlaiff – skrivališče (Hudelja, 2016, 931).

Slika 4: Ferdinandov podpis (ARS, AS 2, šk. 97 (fasc. 54/13), snopič 1, *Ecclesiastica: Lutertum Gegenreformation 1595–1631, Generale und Patente*).

usmiljenja oprostil le deželane. Poudarja tudi, da namerava po svojih verskih komisarijih uresničiti svoj dobri namen ter podložnike in svobodne prebivalce dežele,⁵⁰ ki mu jih je zaupal Bog in do katerih čuti očetovsko in deželnoknežjo skrbnost, spraviti na pravo pot zveličanja.

Ferdinand II. nato nalaga, naj se v Ljubljani proti skupinam ali posameznim nekataličanom (*vnCatholischen*) (*Deutsches Wörterbuch* von Jacob Grimm und Wilhelm Grimm), ki so pisno ali ustno odkriti,⁵¹ ravna v skladu z nepreklicnimi deželnoknežjimi uredbami, ki naj se jih upošteva in v skladu z njimi ravna.

Dasiravno je vsemogočni Bog, nadaljuje cesar, v takšni meri dajal svoj očetovski blagoslov in pomoč, »da je bilo veliko blodečih ovčic iz svoje slepote pripeljanih v naročje krščanske Katoliške cerkve in v pravo stajo«,⁵² je vendarle tudi sovražnik prave vere in povzročitelj sektaštva svoj plevel vsadil tako globoko, da so mnogi trdovratno vztrajali v njegovem nekda

50 *Landtsaffen* – 1. svobodni prebivalci dežele, 2. kosezi, 3. podložniki deželnega kneza v nemškem cesarstvu (Hudelja, 2016, 553).

51 *entdeckt* – odkriti (Hudelja, 2016, 262).

52 Prosti prevod izvirnika: »daß vil irrige Schäßl auß jhrer Blindheit / in die Schoß der Christlichen Catholischen Kirchen / vnd den rechten Schafftall gebracht worden« (ARS, AS 2, 1. reg., 97 (54/13), sn. 1, Khayserlich general die reformation betreffend datiert zu Wien den 20. Junii 1631ten, vrstica 19–20). S to izjavo se je Ferdinand II. nemara skliceval na deseto poglavje Janezovega evangelija *Jezus dobri pastir* (Jn 10,7–21).

podanem zmotnem mnenju ter se delno izselili iz dežele, delno pa se, kot mora deželni knez zdaj z osuplostjo in ne majhno ganjenostjo svoje krščanske katoliške duše slišati, proti vsemu potrpljenju gnanemu od dobrosrčne vzpodbude ter proti danim terminom, zapovedim in prepovedim še vedno zadržujejo v deželi. Poleg tega so se številni tudi po nekoč začetem odhodu skrivoma ponovno prikradli noter v deželo in brez strahu v njej ostali. Zato se lahko domneva, da so verjetno ti tod tudi prosto oziroma predrzno in trmasto delovali in blodili.

Cesar nato poudarja, da bo odgovarjal pred Bogom, če bo molčal, medtem ko vse to poteka proti njegovemu reformacijskemu delu, ki ga je začel s premišljenim pogumom, iz pomembnih razlogov in na podlagi svoje dolžnosti do Boga.

Nato zatrjuje, da daljšega ravnanja ne bi mogel ubrati, s čimer verjetno misli, da protestantskim podložnikom ne bi mogel postaviti daljših rokov za spreobrnjenje oziroma izselitev. Dalje naroča, naj se v skladu s tem njegovim javnim generalnim mandatom vsa sodna oblast⁵³ ter gosposka, tako cerkvena kot svetna, deželani, sodni gospodje ali njihovi upravniki⁵⁴ spomnijo njegovega neprenehnega in vztrajnega namena, s katerim je v cesarski in deželnoknežji milosti sprožil svojo zdravilno reformacijo (*Reformationswefen*). Naštetim resno ukazuje, naj vsak od njih na območju, ki ga ima bodisi v lasti bodisi v upravi kot tudi, če je bil zaradi skrbništva in varuštva⁵⁵ zaupan pod njegovo jurisdikcijo ali sodno oblast⁵⁶ pridno poizve, ali se na tem teritoriju zadržujejo nekatoličani. Če se na kakem gospostvu, sodnem okrožju (pomirju) ali okrožju (pomirju) ali gosposki⁵⁷ zadržujejo take osebe, naj bodo mlade ali stare, moški ali ženske, plemenite ali neplemenite, bogate ali revne, ki ne izpovedujejo rimske katoliške vere in ki niti enkrat na leto ter niti med veliko nočjo ne pridejo h krščanski katoliški spovedi in obhajilu po pravilih in zapovedih naše matere rimske Katoliške cerkve, temveč se s pretvarjanjem ali izgovori kakor koli vedno izkažejo za neubogljive ali uporne, potem naj so posebno duhovniki, župniki in dušni pastirji marljivo in nepristransko pozorni ter naj jih povsod ovadijo in poimensko navedejo pri gosposki.

Nato naj te gosposke neposlušne tudi pokličejo predse in jih resno opomnijo, naj opustijo svoje zmotno mnenje in sprejmejo pravo vero deželnega kneza ter se res spreobrnejo. Za to spreobrnjenje naj se jim določi nepodaljšljiv termin, ob tem pa naj dobijo nujen poduk o verskih zadevah, vsa uspešna sredstva in naj se jim daje [zakramente]. To naj si vzamejo k srcu zlasti duhovniki, arhidiakoni in vikarji škofov ordinarijev in naj se izvrševanja svojega duhovniškega poklica in službe ne lotevajo z malomarnostjo.

53 V izvorniku piše *Jufdicenten*, kar je verjetno tiskarska napaka, bržkone je imel Ferdinand II. v mislih *Jurisdicenten*. Hudelja »Jurisdizenten« (*Jurisdicentes*) v slovenščino prevajamo kot »jurisdicenti« ali »sodna gosposka« (Hudelja, 2016, 484; Hudelja, 2010, 170). V izogib ponavljanju besede »gosposka« smo se odločili za prevod z besedo »oblast«. Prim. op. 23.

54 *Verwaltern* – upravniki, upravitelji, oskrbniki (Hudelja, 2016, 982).

55 *Gerhabfchafft* – varuštvo, skrbništvo (Hudelja, 2016, 377); *Vormundfchafft* – varuštvo (Hudelja, 2016, 999).

56 *Jurisdiction* – sodna oblast, jurisdikcija, področje sodne oblasti (Hudelja, 2016, 484); *Gerichtszwang* – *gerichtsgewalt, gerichtbarkeit, jurisdicatio; übertragen, das gericht selbst; bezirk* (Deutsches Wörterbuch von Jacob Grimm und Wilhelm Grimm).

57 *Herrfchafft* – zemljiško gospostvo, gospostvo (Hudelja, 2016, 439–440); beseda *das Gericht* sicer pomeni sodišče, sodnija ali sodba (Hudelja, 2016, 377–378), vendar se v danem kontekstu zdi primernejši prevod sodno okrožje ali pomirje (sicer *der Burgfried* (Hudelja, 2016, 170); *Obrigkhait* – oblast, oblastvo, zemljiška gosposka (Hudelja, 2016, 656).

Ferdinand nadaljuje, da je poleg tega izvedel še, da so si nekateri ljudje, ki so se vendarle odločili za katolištvo, za spovednike izbrali take [malomarne] duhovnike, ki naj bi jih sicer rešili zmotne vere, vendar so od njih dobili slab poduk in napačne informacije. V tem primeru niti po cerkveni oblasti ti ljudje ne bi bili odrešeni. Zato cesar resno opominja vse dušne pastirje in njihove cerkvene predstojnike – škofe ordinarije in arhidiakone, da pozorno berejo spovedne listke ter da za veljavne ne sprejmejo spovednih listkov, ki jih ne podpiše duhovnik s pravo izobrazbo in cerkveno jurisdikcijo.

Če bi kdo kljub vsem tem dobrim sredstvom še naprej vztrajal pri svojem upornem mnenju, odreja Ferdinand II., naj se poskrbi, da bo pod prisego navedel, koliko premoženega in nepremičnega premoženja ima v deželi, naj se od njega izterja plačilo desetega pfeniga, ter to vsoto izroči cesarskim verskim komisarjem. Nato pa naj se nepokorneža odpravi ne le z območja deželskega sodišča, gospodstva ali območja, kjer je živel, temveč sočasno iz vseh cesarjevih dednih kneževin in dežel. In takemu brez posebnega dovoljenja namestnika notranjeavstrijskih dednih dežel Janeza Ulrika vojvode Krumlovškega in kneza Eggenberga v Ferdinandovih deželah ni več dovoljeno živeti, poslovati niti ne potovati.

Cesar navaja tudi polno titulature svojega dolgoletnega zaupnika kneza Eggenberga, in sicer: namestnik notranjeavstrijskih dednih kneževin in dežel, visokorodni knez, cesarjev ujec in zaupnik Janez Ulrik vojvoda Krumlovski in knez Eggenberga, grof Postojnski, gospod Ptuja, Ehrensausna in Strassa, vrhovni dedni maršal v Avstriji pod in nad Anižo, vrhovni dedni komornik na Štajerskem in vrhovni dedni točaj na Kranjskem in v Slovenski marki, vitez Zlatega runa ter cesarski tajni svetnik in komornik.⁵⁸

Če pa bi kdo ugovarjal in se pretvarjal, da svojih posesti v določenem roku ne more prodati in se jih znebiti, naj lokalna gosposka nepristransko in pravično oceni vrednost teh posestev ter jih najugodneje proda. Od kupnine naj se vzame⁵⁹ deseti pfening. Zaradi poškodovanosti dokumenta ni povsem jasno, kaj je Ferdinand II. naročal v nadaljevanju, in sicer ali je naročal, da se preostalega dela vrednosti kupnine ni smelo več trpeti na tem ozemlju in bi ga zato izseljenec morala vzeti s seboj v tujino, ali pa je deželni knez prav obratno takšen iznos kapitala dejansko prepovedal.⁶⁰

Ferdinand II. nato morebitnim kršiteljem zagrozi s svojo nemilostjo ter telesnimi in premoženjskimi kaznimi. Predstavnike cerkvenih oblasti pa spodbuja k upoštevanju in izvajanju določil svojega generalnega mandata. Rekonstrukcija nadaljnjega besedila v tem odstavku je zaradi razjede nemogoča, saj nam v danem trenutku še ni znana katera druga boljše ohranjena različica dokumenta. Iz besedila, ki se je ohranilo, lahko razbe-

58 O Janezu Ulriku Eggenbergu, njegovih posestih in naslovih prim. Komić Marn, 2015, 13–17.

59 Ker prvo od besed v sintagmi – *abrichten* – v slovenščino običajno prevajamo kot uriti, vaditi, učiti, izučiti; se zdi, da jo je v danem kontekstu verjetno treba razumeti v pomeni besede *abreichen* – dati, dajati ... (Hudelja, 2016, 18); *einnemen* pa v pomenu pobrati (Hudelja, 2016, 249). Zato besedno zvezo *abrichten und einnehmen* na tem mestu poenostavljeno prevajamo kot »se vzame«.

60 Gre za naslednji sestavek, ki je zaradi velike razjede (10,4 x 4,1 cm) v desnem spodnjem delu dokumenta nerazumljiv: »wie oben gemeldet / abrichten vnd einnehmen / den übrigen Werth aber den a[...] [...] län-ger vnder feiner Jurisdiction vnd Gebiet nicht gedulden / vnd dißfalls ainiches anfehen der Perfohenen nicht haben / noch sich an fteiffer / v[...] [...] [L]andtsfürftlichen Befelchs nicht abhalten lassen« (ARS, AS 2, 1. reg., 97 (54/13), sn. 1, Khayserlich general die reformation betreffend datiert zu Wien den 20. Junii 1631ten, vrstica 49–51). Vprašanje kapitala izseljencev je podrobneje obdelano v naslednjem poglavju.

remo, da se vladar nato obrača še na (proti)reformacijsko komisijo, zlasti na njenega vodjo – ljubljanskega škofa, cesarskega svetnika in namestnika notranjeavstrijske vlade ter njegova sočlana [kranjskega] deželnega glavarja in deželnega vicedoma.⁶¹

Potem se Ferdinand II. očitajoče obrne še na kranjske deželane ter jih opominja, da jim je bil že pred časom zaukazal, naj se spreobrnejo ali izselijo, ko zapiše:

*Poleg tega končno mi tudi ne moremo obiti tega, da čeprav smo glede naših deželanov že pred tem dali natisniti povsem jasne in resne generalne [mandate], naj se proti tistim, ki se nočejo odvrniti od svojih zmot, opravi vsa dolžna izvršba, da moramo pač sedaj prav tako [kljub temu] slišati, da se ne le številni omenjeni naši nespreobrnjeni deželani pogosto nepokorno zadržujejo sem ter tja po deželi, temveč da se je [zdaj] tudi del tistih, ki so že zdavnaj odšli, brez dovoljenja tajno pritihotapil noter [v deželo], poleg tega so se tisti, ki so se nekoč s spovedjo in obhajilom (vsaj v svetem velikonočnem času) že prilagodili (spreobrnili), s tem ne nadaljujejo. In ponovno je naša resna volja in mnenje, da se naše omenjene generalne mandate (kar naj enkrat za vselej zadošča) primerno izvrši.*⁶²

Nadalje vladar ukazuje vsem župnikom, dušnim pastirjem in njihovim nadrejenim, da naj bodo glede te zadeve oprezni ter da naj vsako kršitev ovadijo pri deželni gospodski. Ta pa naj, če nekdo nima posebnega dovoljenja prej omenjenega opolnomočenega namestnika notranjeavstrijskih dednih dežel preljubeznivega vojvode Krumlovškega in kneza Eggenberga, med njegovo odsotnostjo cesarske tajne svetnike v Gradcu opomni, da se bo proti neposlušnim postopalo po pravilih.

Pomembna pa je tudi zadnja Ferdinandova zapoved, ko naroča, »naj se ta naš generalni mandat v splošno vedenje in informiranje prebere s prižnice, v vseh tistih krajih, kjer se še zadržujejo nekatoliške osebe«.⁶³

Ferdinand II. svoj generalni mandat sklene z opozorilom, da misli resno ter da bodo kršitelje doletele popolnoma zaslužene kazni.

Dokument je bil izdan na Dunaju 20. junija 1631, v dvanajstem letu Ferdinandovega vladanja Svetemu rimskemu cesarstvu, trinajstem letu vladanja Ogrskemu in štirinajstem letu vladanja Češkemu kraljestvu.

61 Ferdinand II. res ne navaja, da bi bila škofova sočlana (proti)reformacijske komisije kranjska deželni glavar in deželni vicedom, čeprav se zdi zelo verjetno, da sta bila mišljena prav veljaka, ki sta omenjeni funkciji vršila na Kranjskem. Več o možnih sočlanih kranjske (proti)reformacijske komisije v naslednjem poglavju.

62 Prosti prevod izvimika: »Dabey Wir auch fchließlichen difes anzuhencken nicht vmbgehen khunden / daß ob Wir zwar / Vnſere Landtleuth betreffend / hievor in gleichem gantz gemessene ernſtliche Generalien in Truck außgehen laſſen / Vns auch khaines andern verſehen hetten / als es wurde denſelben von den jenigen / ſo von jhrem Irrthumb abzustehen nicht vermüegt werden khönden / in allem der ſchuldige Vollzug gelaistet worden feyn / daß Wir doch ebenfahls anjetzo vernemen müſſen / daß nicht allain ſich etliche befagter Vnſer vnbekehrten Landtleuth hin vnd wider noch im Landt vngehörſamb auffhalten / ſondern auch thails, ſo allberaith jhren abzug genomen / ohne habende Licenz widerumb haimblich herein ſchleichen / thails aber ob ſie ſich ſchon ainmahl eingeteilt / doch (wenigilt zu der heiligen Oeſterlichen Zeit) mit der Beicht vnd Communion nicht continuiren ſollen / Vnd aber nochmahlen Vnſer gantz ernſtlicher Will vnd Mainung / das befagten Vnſern Generalien (als bey welchen Wir es ainmahl für allezeit bewenden laſſen) der gebürende / Vollzug gelaiftet werden ſolle« (ARS, AS 2, 1. reg., 97 (54/13), sn. 1, Khayſerlich general die reformation betreffend datiert zu Wien den 20. Junii 1631ten, vrstica 57–63).

63 Prosti prevod izvimika: »Vnd ſolle diß Vnſer General zu mennigklichs wiſſenſchafft und nachrichtung in allen denen Orten / allda ſich noch vnCatholiſche Perſohnen auffhalten / auff der Cantzl verlesen werden« (ARS, AS 2, 1. reg., 97 (54/13), sn. 1, Khayſerlich general die reformation betreffend datiert zu Wien den 20. Junii 1631ten, vrstica 67–68).

KOMENTAR IN POSLEDICE GENERALNEGA MANDATA

V obravnavanem besedilu se večkrat izrazi Ferdinandova osebna nota na primer, ko cesar komentira dotedanje uspehe katoliške prenove, rekoč, »da je bilo veliko blodečih ovčic iz svoje slepote pripeljanih v naročje krščanske Katoliške cerkve in v pravo stajo«.⁶⁴ Politiko v obdobju nastanka dokumenta je namreč narekovalo načelo *religio vinculum rei publice*,⁶⁵ cesar pa se je, kot kaže spodnji citat, čutil tudi osebno odgovornega za zveličanje duš svojih podložnikov in poudarjal, »da bo odgovarjal pred Bogom, če bo molčal, medtem ko vse to poteka proti njegovemu reformacijskemu delu, ki ga je začel s premišljenim pogumom, iz pomembnih razlogov in na podlagi svoje dolžnosti do Boga«.⁶⁶

Drugi val svoje »zdravilne reformacije« (*hailfambe Reformation*) je deželni knez po lastnih besedah začel »pred štirimi ali petimi leti«, s čimer se je verjetno skliceval na ustanovitev nove (proti)reformacijske komisije 27. marca 1627 v Gradcu, ki je bila po ugotovitvah Regine Pörtner pristojna za celotno Notranjo Avstrijo (Pörtner, 2003, 138–139). Kljub temu »nova« komisija pušča tudi več neodgovorjenih vprašanj, Matija Prelesnik je v svoji študiji *Protireformacija na Kranjskem* namreč navedel, da je Ferdinand II. leta 1627 za »ravnatelja« komisije na Kranjskem ponovno imenoval škofa Tomaža Hrena (Prelesnik, 1901, 332). Ob tem se lahko vprašamo, ali je bila nova notranjeavstrijska (proti)reformacijska komisija ob koncu dvajsetih in na začetku tridesetih let 17. stoletja že od začetka razdeljena na deželne »pododdelke«, ali pa je ta delitev bila poznejša.

Sodeč po Hrenovih koledarskih zapiskih, se je nova (proti)reformacijska komisija na Kranjskem začela v drugi polovici novembra 1627. Škof si je tozadevno v svoj koledar zapisal: »21. november [1627] cesarska [proti]reformacijska komisija naznanjena po mnogih odrih in v nagovorih ter srečno začeta.«⁶⁷ Prelesnik navaja še eno Hrenovo notico o delu komisije iz škofovskega zapisnika:⁶⁸ »Glej, v poprej tako veliki in malone nebrojni množici heretikov smo našli v Ljubljani samo enega, po drugih krajih komaj dvanajst trdovratnih in nepokornih ljudi, pri katerih ni bilo pričakovati poboljšanja življenja in vere. Te vse smo z oblastjo cesarjevo obsodili v izgon od tu. Hvala Bogu in Mariji, Materi Devici! Et haec est mutatio dextrae Excelsi!«⁶⁹ (Prelesnik, 1901, 332; Dolinar, 2011b, 351).

64 Prosti prevod izvirnika: »daß vil irrige Schâß auß jhrer Blindheit / in die Schoß der Christlichen Catholischen Kirchen / vnd den rechten Schafftall gebracht worden« (ARS, AS 2, 1. reg., 97 (54/13), sn. 1, Khayserlich general die reformation betreffend datiert zu Wien den 20. Junii 1631ten, vrstica 19–20). O tem prim. op. 31.

65 V prostem prevodu bi stavek pomenil, da je vera vezivo države (Dolinar, 2011a, 327; Brendle, 2015, 100; Kočevár, 2020, 15).

66 ARS, AS 2, 1. reg., 97 (54/13), sn. 1, Khayserlich general die reformation betreffend datiert zu Wien den 20. Junii 1631ten, vrstica 24–25.

67 Prosti prevod izvirnika: »21. Nov. Reformationis Caesareae Commissio per omnia pulpita promulgata pro concione et incepta feliciter« (Dimitz, 1862, 109).

68 Prelesnik kot vir navaja Hrenov spis *Volumen Secundum Primi Protocolli Pentificalium*, pag. 401 (Prelesnik, 1901, 332, op. 4).

69 Jožef Lesar latinski pasus na koncu navedka prevaja kot »To je izpremenila vsemogočnost božja!« (Lesar, 1913, 450). Verjetno gre za svetopisemski citat, nemara Ps 77,11.

Generalni mandat iz leta 1631, ki ga obravnava ta razprava, nam sicer slika precej drugačno podobo verskih razmer v deželi od Hrenove zgornje notice, vendar kljub neujemanju poročil o stanju na terenu, Ferdinand II. ne pušča dvoma o pomenu (proti)reformacijske komisije za izvajanje njegove politike. Deželni knez se v dokumentu namreč večkrat obrne na svoje »verske komisarje, predvsem na direktorja, to je ljubljanskega škofa, našega svetnika in namestnika notranjeavstrijske vlade«. ⁷⁰ V letu nastanka obravnavanega mandata je komisija sicer dobila novega *Directorn*, saj je leta 1630 preminulega škofa Hrena (prim. Turk, 2013; Dolinar, 2011b) kot pastirja Ljubljanske škofije in vodjo (proti)reformacijske komisije nasledil notranjeavstrijski namestnik Rinaldo Scarlichi (Dolinar, 2007, 126; Kidrič & Miklavčič, 2013).

Novi »direktor« se je pri vodenju komisije lahko oprl še na svoja sočlana (*mitcommissarien*): deželnega glavarja in deželnega vicedoma. Ferdinand II. v dokumentu izrecno ne navaja, da bi s tem mislil nosilca teh dveh funkcij na Kranjskem, kar ponovno odpira že načeto vprašanje organizacije nove (proti)reformacijske komisije na notranjeavstrijski in deželni ravni. Čeprav tudi »direktor« ni poimensko naveden, glede njegove identitete ni dvoma, saj ga cesar naslavlja kot ljubljanskega škofa, cesarskega svetnika in notranjeavstrijskega namestnika, kar je Scarlichi tedaj tudi bil. ⁷¹ Nekaj dvomov zbujajo odgovor na vprašanje, kdo sta bila škofova komisarska kolega, in sicer bi deželni glavar lahko bil že omenjeni štajerski plemič in cesarjev dolgoletni zaupnik Janez Ulrik Eggenberg, ⁷² deželni vicedom pa Oktavij grof Panizoll (Valvasor, 1689, IX, 82; Klun, 1852, Heft 1, 97). Ob tem se seveda pojavlja vprašanje, kako je v visoko evropsko politiko vpleteni Eggenberg sploh lahko opravljal svoji funkciji deželnega glavarja in (proti)reformacijskega komisarja v Ljubljani.

Kot dajejo slutiti Ferdinandove odredbe v obravnavanem dokumentu, je kranjsko (proti)reformacijsko komisijo največ dela čakalo v Ljubljani. V deželni prestolnici naj bi, tako cesar, domovalo več nekatoličanov (*yncatholifchen*). Zadnje poročilo je v očitnem nasprotju s zgornjo Hrenovo notico iz leta 1627, ko naj bi bila komisija v Ljubljani našla le eno osebo, ki se ni bila pripravljena spreobrniti. Tudi kar zadeva stanje po deželi, kjer naj bi Hren slaba štiri leta poprej odkril »komaj dvanajst« nekatoličanov, cesarjevi očitki iz leta 1631 puščajo drugačen vtis, saj Ferdinand na koncu dokumenta jasno naroča, naj se njegov generalni mandat »prebere s prižnice, v vseh tistih krajih, kjer se še zadržujejo nekatoliške osebe«. ⁷³

Imen krajev, v katerih se zadržujejo kriptoprotestatni z izjemo Ljubljane, dokument ne navaja. Sklepamo, da bi mednje lahko sodila mesta in kraji, kjer je protestantizem v 16.

70 Prosti prevod izvirnika: »Religions Commissarien, vorab den Directorn, als den Bifchoffen zu Laybach / Vnfern Rath vnd [Stathal]tern deß I: O: Regiments« (ARS, AS 2, 1. reg., 97 (54/13), sn. 1, Khayserlich general die reformation betreffend datiert zu Wien den 20. Junii 1631ten, vrstica 55).

71 Rinaldo Scharlich je leta 1630 najprej postal notranjeavstrijski namestnik, cesar Ferdinand II. ga je nato 19. aprila 1630 imenoval za ljubljanskega škofa, papež Urban VIII. pa je njegovo imenovanje potrdil 13. novembra 1630. Novi škof je v Ljubljano naposled prišel šele spomladi leta 1631 (Dolinar, 2007, 126).

72 Več seznamov kranjskih deželnih glavarjev navaja, da je za časa nastanka obravnavanega generalnega mandata funkcijo kranjskega deželnega glavarja vsaj nominalno opravljal že večkrat omenjeni Janez Ulrik vojvoda Krumlovski in knez Eggenberg. Tega naj bi leta 1635 nasledil njegov sin Janez Anton. Prim. ARS, AS 730, 80, Seznam kranjskih deželnih glavarjev 1261–1803; Valvasor, 1689, IX, 67; Klun, 1852, Heft 1, 83; Komić Mam, 2015, 15.

73 Prosti prevod izvirnika: »in allen denen Orthen / allda sich noch vnCatholifche Persohnen auffhalten / auff der Cantzl verlesen werden« (ARS, AS 2, 1. reg., 97 (54/13), sn. 1, Khayserlich general die reformation betreffend datiert zu Wien den 20. Junii 1631ten, vrstica 67–68).

stoletju pogнал globoke korenine.⁷⁴ Poročila o protestantih se namreč še po tridesetih letih 17. stoletja na primer pojavljajo na Jesenicah in v Beli Peči (Žabota, 2016, 446–448), sledovi reformacije pa so bili prisotni tudi na Loškem gospostvu. Tamkaj je (proti)reformacijska komisija sicer delovala že pred Hrenom, in sicer med letoma 1585 in 1588 (Benedik, 1991, 392), vendar Pavle Blaznik na podlagi poročila starološkega župnika iz leta 1639 ugotavlja, da je protestantizem tod iz javnega življenja sicer izginil, vendar so številni župljani še vedno posedovali protestantske knjige in se niso odzivali duhovnikovim pozivom na zagovor zaradi svojega verskega življenja (Blaznik, 1973, 253).

Kot sredstvo za iskanje nekatoliških oseb Ferdinand II. v generalnem mandatu trikrat navaja denunciacije, in sicer v primeru Ljubljane omenja možnost, da bi bili nekatoliški posamezniki ali skupine »pisno ali ustno odkriti« (*münd: fo schriftlich entdecker*⁷⁵), nato »vsem župnikom, dušnim pastirjem ter njihovim nadrejenim« dvakrat naroča, naj nekatoliške osebe, ki ne upoštevajo deželno knežjih odredb, prijavijo (*denunciern*) deželni gosposki.⁷⁶ (Proti)reformacijska komisija je nato imela nalogo, da ljudi, ki niso vdani katoliški veroizpovedi, po Ferdinandovih besedah, resno opomni, naj opustijo svojo zmotu, ki preprečuje zveličanje, ter jih pripelje na pot prave vere.⁷⁷ Tisti, ki deželno knežje poti ne bi želeli ubrati, so morali prodati svoja posestva, od njih plačati deseti pfenig, kot je to predvideval Augsburški verski mir,⁷⁸ in se izseliti.

Zgoraj navedeno daje slutiti, da je bilo poleg plemičev z dežlanskim statusom na Kranjskem še vedno precej protestantov tudi med nižjim plemstvom in drugimi sloji prebivalstva. Ferdinand II. namreč poudarja, da je plačala desetega pfeniga »iz milosti osvobodil le svoje deželane«.⁷⁹ S tem se sklicuje na svoj patent z dne 1. avgusta 1628, v katerem je bil zapisal tudi, da čeprav bi sicer imel pravico, da bi v »takem nezaželenem primeru, ko se namreč hoče ta ali oni poslužiti pravice do izselitve, terjati plačilo naknadnega davka ali desetega pfeniga od njegovega imetja in posesti, smo vendarle milostljivo upoštevali, da so se te naše notranjeavstrijske dedne dežele in teh isti deželani doslej, kot zgoraj omenjeno, do nas in naše hvalevredne hiše Avstrije izkazali za zveste in na voljo, pa tudi da se (kolikor vemo) nikoli niso lotili ničesar sovražnega do nas ali

74 Glede verskih razmer v Novem mestu je Ivan Vrhovec sklepal, da ob smrti škofa Hrena leta 1630 vsled protireformacije in katoliške prenove ni bilo več protestantov (o protireformaciji in katoliški prenovi v Novem mestu prim. Vrhovec, 1891, 39, 75–76). Podobno tudi za Kranj v tridesetih letih 17. stoletja Josip Žontar ne omenja morebitne protestantske prisotnosti (Žontar, 1939, 186–195). Za splošne razmere na Kranjskem v obravnavanem obdobju prim. Gruden, 1992, 844–846.

75 ARS, AS 2, 1. reg., 97 (54/13), sn. 1, Khayserlich general die reformation betreffend datiert zu Wien den 20. Junii 1631ten, vrstica 17.

76 ARS, AS 2, 1. reg., 97 (54/13), sn. 1, Khayserlich general die reformation betreffend datiert zu Wien den 20. Junii 1631ten, vrstica 64–65.

77 ARS, AS 2, 1. reg., 97 (54/13), sn. 1, Khayserlich general die reformation betreffend datiert zu Wien den 20. Junii 1631ten, vrstica 10–12.

78 Določilo o »naknadnem davku« (*Nachsteuer*) vsebuje paragraf 24 Augsburškega verskega miru z dne 25. septembra 1555, ki sicer govori o pravici do izselitve (*Abzugsrecht bei Bekenntniswechsel, ius emigrandi*). Prim. Buschmann, 1994, 1. Band, 217–283. Ferdinand II. je v svojem patentu z dne 1. avgusta 1628 naknadni davek poimenoval kot: *Nachstewr / oder zehender Pfennig*, pravico do izselitve pa kot: *beneficium emigrationis* (Kočevar, 2020, 395).

79 Prosti prevod: »delfen Wir allain Vnser Landtleuth auß Gnaden befreyet« (ARS, AS 2, 1. reg., 97 (54/13), sn. 1, Khayserlich general die reformation betreffend datiert zu Wien den 20. Junii 1631ten, vrstica 12).

omenjene naše hvalevredne hiše. Zaradi tega se potemtakem hočemo milostno – v še naprej zasluženo priznanje take njihove, nam izkazane stanovitne zvestobe in iz posebne milosti – nadalje tako izreči, da se lahko oni, naši nekatoški deželani, neovirano lotijo in nadaljujejo ne samo s svojim omenjenim odhodom oziroma izselitvijo, ne da bi plačali omenjeni naknadni davek [oziroma] deseti pfenig« (Kočevar, 2020, 417).

Kot kaže generalni mandat z dne 20. junija 1631, ki ga obravnava ta razprava, določila Ferdinandovega patenta iz leta 1628 niso upoštevali niti vsi deželani, niti nižji plemiči brez deželanstva, niti drugi prebivalci protestantske veroizpovedi. Kakšen naj bi bil *modus operandi* (proti)reformacijske komisije pri obravnavi takšnih oseb, v nadaljevanju generalnega mandata navaja Ferdinand II., in sicer jim je bil postavljen »nepodaljšljiv termin« (*vnverlångter Termin*) za spreobrnitev, v katerem so bili od duhovnikov deležni poduka o katoliški veroizpovedi. Tisti, ki se niti po izteku danega roka niso spreobrnil, so morali pod prisego navesti, koliko premičnega in nepremičnega premoženja so imeli v deželi, od tega premoženja (proti)reformacijski komisiji plačati deseti pfenig in se izseliti iz vseh Ferdinandovih dednih dežel.

Cesar nato naroča še, naj za prodajo posesti tistih izseljencev, ki tega ne bi mogli prodati v določenem roku, poskrbi lokalna gosposka. Vrednost naj bo, kot veli, nepristransko in pravično ocenjena, imenja pa najugodnejše prodana,⁸⁰ nakar naj se od kupnine, če ne gre za deželane, vzame deseti pfenig. Patent iz leta 1628 je tozadevno izvzel fidejkomisna posestva, ki jih ni bilo treba prodati.⁸¹ Teh generalni mandat iz leta 1631 sploh ne omenja, kar lahko pomeni, da so protestantski deželani Kranjsko po večini že zapustili v določenem roku in so imeli v deželi svoje posesti po večini le še plemiči brez deželanstva ter predstavniki drugih družbenih slojev, ki niso bili upravičeni plačila desetega pfeniga. Po drugi strani je po doslej opravljenih raziskavah tisti čas na Kranjskem obstajal le en fidejkomis, in sicer Radovljica v lasti družine Thurn-Valsassina (Smole, 1982, 407; Preinfalk, 2008, 247–264).

Kot je bilo omenjeno že v povzetku vsebine generalnega mandata, je nadaljnje besedilo zaradi razjede trenutno nemogoče rekonstruirati. Zato ne vemo, ali je Ferdinand II. prepovedal, da bi kapital od prodanih protestantskih posesti po plačilu desetega pfeniga izseljenci še naprej imeli v deželi ali da bi ga vzeli s seboj na tuje.⁸² Ne glede na to, kaj je cesar v obravnavanem dokumentu res prepovedal, je znano, da je odhod kapitala protestantov deželo siromašil. Valvasor navaja, da je Ferdinand II. istega leta 1631 kranjskim poverjenikom ukazal, naj protestantskim izseljencem vseh stanov, ki zapuščajo deželo, ne izročajo več njihovih »kapitalij«, temveč naj se jim od teh plačuje pripadajoče letne obresti (Valvasor, 1689, VII, 470).

80 Ferdinand II. je s patentom iz leta 1628 za odprodajo posesti protestantskim izseljencem dal leto dni časa, torej do 2. avgusta 1629. Vsem, ki jim svojih posesti v tem času ne bi uspelo prodati, pa je nato dal še šestmesečni rok (torej do začetka februarja 1630), v katerem so prodajo posesti lahko prevzeli katoliški sorodniki ali zaupniki protestantskih izseljencev, nakar so prodajo prevzele deželnoknežje oblasti (Kočevar, 2020, 386).

81 Protestantskim izseljencem fidejkomisnih posesti ni bilo treba prodati, temveč so dohodek od njih prejeli v tujino (Kočevar, 2020, 386, 416–417).

82 Sestavek, ki je zaradi razjede težko razumljiv, se glasi: »wie oben gemeldet / abrichten vnd einnembn / den übrigen Werth aber den a[...] [...]en länger vnder seiner Jurisdiction vnd Gebiet nicht gedulden / vnd dißfalls ainiches anfehen der Perfohen nicht haben / noch sich an steiffer / v[...] [...] [L]andtsfürflichen Befelchs nicht abhalten laßen« (ARS, AS 2, 1. reg., 97 (54/13), sn. 1, Khayserlich general die reformation betreffend datiert zu Wien den 20. Junii 1631ten, vrstica 49–51).

Kako je prodaja posesti protestantov potekala v praksi, je na primeru iz sosednje dežele Štajerske, natančneje posestva Legen pri Slovenj Gradcu, pokazal Boris Golec. Lastnik Jurij David Leyser je leta 1630 prodal omenjeno posest in se preselil na Ogrsko, nakar mu je s tožbo in izvršbo uspelo, da si je Legen ponovno pridobil in si leta 1638 zanj izprosil še dovoljenje, da je posest lahko upravljal po katoliškem skrbniku (Golec, 2013, 244). Na Kranjskem pa se skoraj sočasno srečamo s poročili, da posestva »od evangeličanskih emigrantov viteškega stanu« zlasti pogosto kupuje duhovščina.⁸³ Kopičenje posesti v rokah klera je začelo vznemirjati druge kurije deželnih stanov tako, da je leta 1639 o tem razpravljal kranjski deželni zbor.

Splošna verska reformacija in emigracija nekatoličanov,⁸⁴ kot sta procesa konfesionalizacije in (proti)reformacije označena v deželnozborski propoziciji za kranjski deželni zbor tega leta, sta pomenila medgeneracijsko podjetje habsburške dinastije, saj ga je Ferdinand II. podedoval po svojem očetu Karlu II., nadaljeval pa ga je njegov sin Ferdinand III. Zadnji je kurije kranjskih deželnih stanov, ki so se na deželnem zboru leta 1639 sprle zaradi krepitve posestne moči duhovništva, pozval naj obnovijo harmonijo v svojih vrstah. Umirjanje strasti je napovedala stanovska izjava, da so bili verski emigranti maloštevilni in ne tako premožni, da bi lahko obogatili duhovščino. Prelati pa so obljubili, da bodo drugim stanovom posredovali svoje mnenje o zadevi.⁸⁵

Vsi izseljenci, ki so prodali svoja posestva na Kranjskem ali drugod v notranjeavstrijskih deželah, bi za trajen povratak v domovino morali postati katoličani, za obiske pa so potrebovali posebno dovoljenje (*Licenz, special Licenz*), ki sta ga izdala vojvoda Krumlovski in knez Eggenberg oziroma cesarski tajni svetniki v Gradcu. Vendar generalni mandat daje slutiti, da se številni izseljenci teh Ferdinandovih odredb niso držali, saj se cesar na najmanj dveh mestih v besedilu pritožuje, da se je del izseljencev ponovno pritihtopil v deželo brez dovoljenja. To daje slutiti tudi, da cesarjeve grožnje z »nemilostjo ter telesnimi in premoženjskimi kaznimi«, ki se pogosto pojavljajo v njegovih (proti)reformacijskih odlokih, niso imele večjega zastraševalnega učinka.

Poleg tistih, ki so prodali svoja posestva in odšli na tuje, so se drugi odločili za spreobrnjenje. Kot je bilo omenjeno že v uvodu, lahko na podlagi *Letopisa ljubljanskega kolegija Družbe Jezusove* opazujemo naraščajoče število spreobrnjencev v katolištvo zlasti od sredine dvajsetih let 17. stoletja, k čemur je verjetno pripomogel tako rastoči ugled katolištva po cesarjevih zmagah na bojiščih tridesetletne vojne kakor tudi spreobrnitev deželnega maršala Diritia Auersperga leta 1625 (*Societas Jesu. Collegium Labacense*, 2003, 102). V začetnem obdobju delovanja druge (proti)reformacijske komisije med letoma 1627 in 1633 je pri ljubljanskih

83 Prosti prevod besedila: »In puncto der, durch die Geisstligkeit, in praeiuditium des Rütterstandts Heüffig erkauffenden Güetter der evangelischen emigranten soll ein Guettachten coniunctim, oder separatim volgen. In Cassten A ist von diser materi auch ein aignes fasciell per Einstand recht zufinden« (ARS, AS 2, 1. reg., 837, Perizhoff: Regesten der Landtagsabhandlungen, 1639).

84 Prosti prevod izvirnika: »universal religions reformation und der uncathollischen emigration« (ARS, AS 1, 310 (I-159), Deželnozborski spisi 1639, Num. 3, Landtags proposition abschrüfft in Crain de anno 1639 (1639, januar 8., Dunaj), 44). O tem prim. Kočevar, 2019, 110.

85 S posestvi duhovščine naj bi se ravnalo v skladu z odloki cesarja Ferdinanda I. z dne 14. oktobra 1524. Duhovščini naj bi bili tako pridržani predkupna pravica in pravica ponovnega nakupa (*das einstandtrecht und jus redimendi*) (Kočevar, 2019, 161–164).

jezuitih v katolištvo prestopilo 133 oseb, ki so verjetno vsaj po večini prihajale iz plemiških vrst (Kočevar, 2017, 202–208). Pri tem je treba poudariti, da so rezultati Družbe Jezusove le del dogajanja, ki je zajelo tudi druge dele dežele.

Kot je posebej omenil nemški zgodovinar Johannes Burkhardt, v konfesionalnem obdobju ni šlo za spopad različnih religij, temveč drugačnih razlag iste vere – krščanstva (Burkhardt, 2009, 42). Kar se je v praksi kazalo v tem, da protestantskim spreobrnjencem v katolištvo po vsej verjetnosti ni bilo treba prejeti zakramenta krsta,⁸⁶ temveč sta bila zanje poleg poduka o katoliški veroizpovedi najpomembnejša prejem obhajila pod podobo kruha in spoved (zakrament sprave), za katero je spreobrnjenec prejel spovedni listek (*Beichtzettl*).⁸⁷ Anton Koblar navaja primer plemiča Janeza Ludvika Raspa s Krumperka, ki se je leta 1629 tako spovedal pri frančiškanih v Kamniku in nato spovedni listek poslal deželnemu upravniku v Ljubljano, nato pa še tajnim svetnikov v Gradec (Koblar, 1908, 120).

Nekateri spreobrnjenci so novo veroizpoved sprejeli le navzven ter nato ostali »mlačni katoličani«, kar cesar graja na koncu generalnega mandata rekoč, da številni od tistih, »ki so se nekoč s spovedjo in obhajilom (vsaj v svetem velikonočnem času) že prilagodili (spreobrili), s tem ne nadaljujejo«. Nekateri spreobrnjenci pa so imeli tudi to nesrečo, da so si, po Ferdinandovih besedah, »za spovednike izbrali in se dali za svoje zmote spovedati takšnim duhovnikom, od katerih bi lahko dobili ne le slab [verski] poduk in podatkov v svoji zmotni vesti ne bi mogli sprejeti, temveč v takšnem primeru ne bi bili preskrbljeni z odvezo od duhovne oblasti«. Dejstvo, da je v besedilu nekajkrat izpostavljena tudi malomarnost duhovnikov, kaže na pomen procesa katoliške prenove, ki je v skladu s tridentinskimi smernicami le počasi napredovala (Benedik, 1991, 114–115).⁹⁰ Poleg tega to kaže na počasno uveljavljanje sklepov tridentinskega koncila in dolgotrajnost celotnega procesa.

86 Krsta so bili deležni spreobrnjenci iz drugih religij, npr. muslimani, prim. Golec, 2019, 381–399.

87 Reprodukcijske spovednih listkov iz 17. stoletja prim. Štuhec et al., 2020, 146–147.

88 Prosti prevod izvirnika: »ob sie sich schon ainmahl eingestellt / doch (wenigst zu der heiligen Oefterlichen Zeit) mit der Beicht vnd Communion nicht continuiren sollen« (ARS, AS 2, 1. reg., 97 (54/13), sn. 1, Khayserlich general die reformation betreffend datiert zu Wien den 20. Junii 1631ten, vrstica 61–62).

89 Prosti prevod izvirnika: »jhnen aber solche Priester zu Beichtvattern erwählen / vnd sich von denselben von jhren Irrthumben abfolvirn lassen / von welchen sie nicht allain schlechten vnderricht / vnd Information in jhrem jrrigen Gewissen empfangen köndten / sondern auch mit dem Geiftlichen Gewalt in solchen fahl zu abfolvirn nicht versehen feyn« (ARS, AS 2, 1. reg., 97 (54/13), sn. 1, Khayserlich general die reformation betreffend datiert zu Wien den 20. Junii 1631ten, vrstica 37–39).

90 O angažmaju škofa Hrena za vzgojo in izobrazbo duhovnikov Dolinar, 1994; Dolinar, 1995, 217–218.

THE 1631 GENERAL MANDATE OF EMPEROR FERDINAND II ON THE
RELIGIOUS SITUATION IN CARNIOLA:
(NON-)ADAPTATION OF CARNIOLAN ELITES TO THE
COUNTER-REFORMATION AND CATHOLIC REVIVAL

Vanja KOČEVAR

Milko Kos Historical Institute, Research Centre of the Slovenian Academy of Sciences and Arts,

Novi trg 2, 1000 Ljubljana, Slovenia

e-mail: vanja.kocevar@zrc-sazu.si

SUMMARY

This article shows how the Counter-Reformation decrees were enforced in practice, and it presents a document dealing with the specific situation in Carniola. The general imperial mandate issued on June 20th, 1631, was part of the second wave of Ferdinand II's Counter-Reformation, which began with the 1627 establishment of a new Counter-Reformation committee and reached its apex with the adoption of the 1628 patent on the conversion or expulsion of Protestant nobility in Inner Austria. The mandate provides historiography with good insight into the (non-)implementation of the decrees adopted three years prior to that. In it, the emperor observes that some Protestants converted to Catholicism and others moved abroad. Nonetheless, some non-Catholics remained in Carniola, there were many "lax Catholics" among the converts, and some of those that had moved away returned home without the required permission. The Counter-Reformation committee that supervised the religious situation in the country imposed specific deadlines for the conversion or expulsion of Protestants. The key two external proofs of conversion included performing confession, which the convert demonstrated with written proof, and receiving communion. The Protestants that did not convert to Catholicism had to sell their land, pay a tenth of what it was worth (except for the members of the estates), and leave all Ferdinand's lands. The slow implementation of the decrees shows that the emperor's threats and sanctions did not have a significant intimidating effect.

Keywords: Counter-Reformation, Catholic revival, confessionalization, Carniola, Ferdinand II, nobility

VIRI IN LITERATURA

- ARS, AS 1** – Arhiv Republike Slovenije: Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 310.
- ARS, AS 2** – Arhiv Republike Slovenije: Deželni stanovi za Kranjsko, 1. reg., šk. 97, 837, 861, 889.
- ARS, AS 730** – Arhiv Republike Slovenije: Graščina Dol, fasc. 80.
- ARS, AS 1097** – Arhiv Republike Slovenije: Zbirka normalij, Cesarski patenti 1620–1700.
- Benedik, Metod (1991):** Protireformacija in katoliška prenova. V: Benedik, Metod (ur.): Zgodovina Cerkve na Slovenskem. Celje, Mohorjeva družba, 113–152.
- Benedik, Metod (1995):** Protireformacija. V: Javornik, Marjan (ur.): Enciklopedija Slovenije, zvezek 9. Ljubljana, Mladinska knjiga, 392–393.
- Bireley, Robert (2014):** Ferdinand II, Counter-Reformation Emperor 1578–1637. Cambridge, Cambridge University Press.
- Blaznik, Pavle (1962):** Reformacija in protireformacija na tleh loškega gospostva. Loški razgledi, 9, 71–104.
- Blaznik, Pavle (1973):** Škofja Loka in loško gospostvo (973–1803). Škofja Loka, Muzejsko društvo.
- Brendle, Franz (2015):** Das konfessionelle Zeitalter. Berlin in Boston, DeGruyter.
- Brunner, Walter (1994):** Kryptoprotetantismus in der Steiermark und in Kärnten im Zeitalter der Gegenreformation. V: Dolinar, F. M. (ur.): Katholische Reform und Gegenreformation in Innerösterreich 1564–1628 = Katoliška prenova in protireformacija v notranjeavstrijskih deželah 1564–1628 = Riforma cattolica e controriforma nell’Austria interna 1564–1628. Klagenfurt; Ljubljana; Wien, Hermagoras = Mohorjeva; Graz; Wien; Köln, Styria, 249–266.
- Burkhardt, Johannes (2009):** Deutsche Geschichte in der Frühen Neuzeit. München, Verlag C. H. Beck oHG.
- Buschmann, Arno (ur.) (1994):** Kaiser und Reich. Verfassungsgeschichte des Heiligen Römischen Reiches Deutscher Nation vom Beginn des 12. Jahrhunderts bis zum Jahre 1806 in Dokumenten, 1. Band, Vom Wormser Konkordat 1122 bis zum Augsburger Reichsabschied von 1555. Baden-Baden, Nomos Verlagsgesellschaft, 217–283.
- Campi, Emidio (2015):** Ali je bila reformacija nemški dogodek? Stati inu obstat, 11, 21–22, 41–64.
- Cavazza, Silvano (1994):** La controriforma nella contea di Gorizia. V: Dolinar, France Martin (ur.): Katholische Reform und Gegenreformation in Innerösterreich 1564–1628 = Katoliška prenova in protireformacija v notranjeavstrijskih deželah 1564–1628 = Riforma cattolica e controriforma nell’Austria interna 1564–1628. Klagenfurt; Ljubljana; Wien, Hermagoras = Mohorjeva; Graz; Wien; Köln, Styria, 143–153.
- Cigale, Matej (1860):** Deutsch-slovenisches Wörterbuch. Herausgegeben auf Kosten des ... Anton Alois Wolf. Erster Theil, A–L; Zweiter Theil, M–Z. Laibach, J. Blasnik.

- Deutsches Wörterbuch von Jacob Grimm und Wilhelm Grimm.** Digitalisierte Fassung im Wörterbuchnetz des Trier Center for Digital Humanities, Version 01/21. <https://www.woerterbuchnetz.de/DWB> (zadnji dostop: 2021-09-07).
- Dimitz, Avgust (1862):** Historische Notizen aus den im Museal-Archive aufbewahrten Kalendarn des Bischofes Th. Chrön. Mittheilungen des Historischen Vereins für Krain, 17, 17–30, 87–90, 99–109.
- Dimitz, Avgust (1875):** Geschichte Krains von der ältesten Zeit bis auf das Jahr 1813: Mit besonderer Rücksicht auf Kulturentwicklung. III. Theil. Vom Regierungsantritte Erzherzog Karls in Innerösterreich bis auf Leopold I. (1564–1657). Laibach, Ignaz von Kleinmayr & Fedor Bamberg.
- Dolinar, France Martin (1994):** Problem vzgoje duhovnikov kot nosilcev cerkvene preнове. V: Dolinar, F. M. (ur.): Katholische Reform und Gegenreformation in Innerösterreich 1564–1628 = Katoliška prenova in protireformacija v notranjeavstrijskih deželah 1564–1628 = Riforma cattolica e controriforma nell'Austria interna 1564–1628. Klagenfurt; Ljubljana; Wien, Hermagoras = Mohorjeva; Graz; Wien; Köln, Styria, 99–112.
- Dolinar, France Martin (1995):** Tomaž Hren (1560–1630). Dom in svet, 8, 215–223.
- Dolinar, France Martin (2007):** Ljubljanski škofje. Ljubljana, Založba Družina.
- Dolinar, France Martin (2008):** Protireformacija v notranjeavstrijskih deželah in usoda protestantov. Stati inu obstat, 4, 7–8, 138–146.
- Dolinar, France Martin (2011a):** Die Gegenreformation in Innerösterreich und das Schicksal der Protestanten. V: Lorenz, S., Schindling, A. & W. Setzler (ur.): Primus Truber 1508–1586: der slowenische Reformator und Württemberg. Stuttgart, W. Kohlhammer, 327–340.
- Dolinar, France Martin (2011b):** Politische Rekatholisierung und katholische Reform in Innerösterreich am Beispiel des Laibacher Bischofs Tomaž Hren (1597/99–1630). V: Lorenz, S., Schindling A. & W. Setzler (ur.): Primus Truber 1508–1586: der slowenische Reformator und Württemberg. Stuttgart, W. Kohlhammer, 341–351.
- Franzl, Johann (1978):** Ferdinand II.: Kaiser im Zwiespalt der Zeit. Graz; Wien; Köln, Verlag Styria.
- Golec, Boris (2013):** Valvasorjev izvor, družina in mladost – stare neznanke v novi luči (2. del). Kronika, 63, 2, 217–272.
- Golec, Boris (2019):** Integracija vzhodnih kristjanov in muslimanov v družbo na Slovenskem med 16. in 19. stoletjem. V: Golec, Boris (ur.): Družbena in identitetna mobilnost v slovenskem prostoru med poznim srednjim vekom in 20. stoletjem. Ljubljana, Založba ZRC, ZRC SAZU, 353–405.
- Grdina, Igor (1998):** Hrenov odnos do protestantov. V: Školj, Edo (ur.): Hrenov simpozij v Rimu, Simpoziji v Rimu, 15. Celje, Mohorjeva družba, 1998, 229–243.
- Gruden, Josip (1992):** Zgodovina slovenskega naroda. Celje, Mohorjeva družba.
- Hartmann, Gerhard & Karl Schnith (ur.) (2006):** Die Kaiser: 1200 Jahre europäische Geschichte. Wiesbaden, Marix, cop.
- Horand, Adalbert Heinrich (1862):** Oesterreichische Exulanten. Anzeiger für Kunde der deutschen Vorzeit. Neue Folge, 9–12, 9–12, 316–319, 353–357, 393–396, 433–436.

- Hudelja, Niko (2010):** Nemško-slovenski zgodovinski glosar. Ljubljana, Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- Hudelja, Niko (2016):** Nemško-slovenski zgodovinski slovar. Ljubljana, Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- Jesenko, Janez (1881):** Občna zgodovina. Tretji del, Novi vek. Ljubljana, Narodna tiskarna.
- Kidrič, France & Maks Miklavčič (2013):** Scarlichi, Rajnald (?–1640). V: Slovenska biografija. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU.
- Klun, Vinko Fereri (1852):** Archiv für die Landesgeschichte des Herzogthums Krain, Heft 1. Laibach, Historischer Verein für Krain.
- Koblar, Anton (1908):** Črtice s Krumperka. Izvestja muzejskega društva za Kranjsko, XVIII, 3, 119–120.
- Koblar, Anton (1908):** Ukaz cesarja Ferdinanda iz leta 1638. v slovenskem jeziku. Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko, XVIII., 3, 116–117.
- Kočevár, Vanja (2014):** Patent nadvojvode Ferdinanda o dokončnem izgonu predikantov in odpravi protestantskega bogoslužja v notranjeavstrijskih deželah iz leta 1599. Arhivi, 37, 1, 31–64.
- Kočevár, Vanja (2015):** Ferdinand II. na čelu protireformacije: Plemstvo in konfesionalno-politične razmere na Kranjskem v prvi tretjini 17. stoletja. Stati inu ostati, 2015, 21–22, 180–232, 369–370.
- Kočevár, Vanja (2016):** Vojvodina Kranjska v času Ferdinanda II. (1595–1637): politična zgodovina osrednje slovenske dežele. Ljubljana, V. Kočevár (doktorska disertacija).
- Kočevár, Vanja (2019):** Družbena in identitetna mobilnost kranjskih deželnih stanov kot posledica protireformacije in katoliške obnove. V: Golec, B. (ur.): Družbena in identitetna mobilnost v slovenskem prostoru med poznim srednjim vekom in 20. stoletjem. Ljubljana, Založba ZRC, ZRC SAZU, 101–179.
- Kočevár, Vanja (2020):** Patent cesarja Ferdinanda II. o spreobrnjenju ali izselitvi protestantskega plemstva notranjeavstrijskih dežel iz leta 1628: kritična objava in prevod. Arhivi, 43, 2, 381–426.
- Komić Marn, Renata (2015):** Kratka zgodovina rodbine Eggenberg s posebnim ozirom na slovenski prostor. Kronika, 63, 1, 5–26.
- Koniarek, Klaus (2021):** Werdenberg, Johann Baptista Verda, Graf von. Wer war wer - im Dreißigjährigen Krieg. <http://www.koni.onlinehome.de/ausfuehrliche-biographien/werdenb-frames.htm> (zadnji dostop: 2021-09-07).
- Košir, Matevž (1999):** Stanovska uprava v obdobju vzpona protestantizma in zmage protireformacije in absolutizma (1560–1660) na Kranjskem. Ljubljana, M. Košir (doktorska disertacija).
- Kotar, Jernej (2019):** Vladarski pečati iz zbirke Narodnega muzeja Slovenije. Kronika, 67, 1, 15–34.
- Kovačič, Franc (1928):** Zgodovina Lavantinske škofije: (1228–1928). Maribor, Lavantinski kn. šk. Ordinariat.
- Lesar, Jožef (1913):** Žiga Lamberg – Tomaž Hren. Dom in svet, 26, 12, 446–453.

- Loserth, Johann (1906):** Akten und Korrespondenzen zur Geschichte der Gegenreformation in Innerösterreich unter Ferdinand II, Teil 1: Die Zeiten der Regentschaft und die Auflösung des Protestantischen Schul- und Kirchen- Ministeriums in Innerösterreich 1590–1600. Wien, In Kommission bei Alfred Hölder.
- Oman, Žiga (2020):** Protestantske skupnosti slovenskega Podravja v 17. stoletju skozi problematiko medkonfesionalnega sobivanja: primer Maribora in Ptuja. V: Kočevar, V. (ur.): Tridesetletna vojna in Slovenci: evropski konflikt in slovenski prostor v prvi polovici 17. stoletja. Ljubljana, Založba ZRC, ZRC SAZU, 319–357.
- Pleteršnik, Maks (2014):** Slovensko-nemški slovar [Elektronski vir] / Maks Pleteršnik; izdajatelj Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. Transliterirana izd., elektronska objava. Ljubljana, Založba ZRC, Znanstvenoraziskovalni center SAZU.
- Pörtner, Regina (2003):** The Counter-Reformation in Central Europe: Styria 1580–1630. Oxford, Clarendon Press.
- Preinfalk, Miha (2008):** Grofje Thurn-Valsassina na Koroškem. Kronika, 56, 2, 247–264.
- Prelesnik, Matija (1901):** Protireformacija na Kranjskem pod škofom Tomažem Hrenom. Katoliški obzornik, 5, 1–4, 3–17, 99–115, 205–224, 296–341.
- Radič, Peter v. (1859):** Ueber ein »Protocoll Religionis Reformationis« in Krain, aus den Jahren 1614–1618. V: Costa, E. H. (ur.): Vodnikov spomenik. Vodnik – album. V Ljubljani, Natisnila Ignac pl. Kleinmayr in Fedor Bamberg.
- Rajšp, Vincenc (1994):** Protireformacija na Kranjskem na primeru župnije Škocjan pri Turjaku. V: Dolinar, F. M. (ur.): Katholische Reform und Gegenreformation in Innerösterreich 1564–1628 = Katoliška prenova in protireformacija v notranjeavstrijskih deželah 1564–1628 = Riforma cattolica e controriforma nell’Austria interna 1564–1628. Klagenfurt; Ljubljana; Wien, Hermagoras = Mohorjeva; Graz; Wien; Köln, Styria, 203–210.
- Rajšp, Vincenc (2010):** Reformacija na Slovenskem. Stati inu obstati, 11–12, 120–136, 271.
- Recelj, Andrej (2021):** Gorske bukve 1582: Gornih bukvi od krajlove svetlosti ofen inu potrjen general inu privilegium. Iz nov v slavenski jezik iztulmačan skuzi Andreja Recla, farmostra na Raki : znanstvenokritična izdaja / uredila, [kritični prepis] Alenka Jelovšek. Ljubljana, Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Schnabel, Werner Wilhelm (1992):** Österreichische Exulanten in Oberdeutschen Reichsstädten: Zur Migration von Führungsschichten im 17. Jahrhundert. Schriftenreihe zur Beyrischen Landesgeschichte. München, C. H. Beck’sche Verlagsbuchhandlung.
- Slovenski pravopis (2001):** Slovenski pravopis, pravopisni slovar, tiskana izdaja 2001, 2003, spletni izdaji 2010, (2014). www.fran.si (zadnji dostop: 2021-09-07).
- Smole, Majda (1982):** Graščine na nekdanjem Kranjskem. Ljubljana, Državna založba Slovenije.
- Societas Jesu. Collegium Labacense (2003):** Letopis Ljubljanskega kolegija Družbe Jezusove (1596–1691). Ljubljana, Družina, Provincialat Družbe Jezusove.

- SSKJ (2014):** Slovar slovenskega knjižnega jezika, druga, dopolnjena in deloma prenovljena izdaja. Wwww.fran.si (zadnji dostop: 2021-09-07).
- Stobaeus, Georgius (1749):** Georgii Stoboei de Palmaburgo episcopi Lavantini caesareae majestati, et serenissimo Ferdinando archiduci Austriae ... Epistolae ad diversos nunc primum in lucem editae. Venetiis, apud Josephum Rosa.
- Stollberg-Rilinger, Barbara (2006):** Das Heilige Römische Reich deutscher Nation. Vom Ende des Mittelalters bis 1806. München, Verlag C. H. Beck.
- Štuhec, Marko, Žmuc, Irena, Ferle, Mojca, Pokrajac, Ana, Porok, Ana, Savenc, Barbara, Županek, Bernarda, Jeršek, Miha & Tomi Trilar (2020):** Knjiga, znanje, razum: od protestantizma do razsvetljenstva (1500–1800): [katalog] (ur. Mojca Ferle). Ljubljana, Mestni muzej, Muzej in galerije mesta Ljubljane.
- Turk, Josip (2013):** Hren, Tomaž (1560–1630). V: Slovenska biografija. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU.
- Valvasor, Janez Vajkard (1689):** Die Ehre dess Hertzogthums Crain: das ist, Wahre, gründliche, und recht eigentliche Belegen- und Beschaffenheit dieses ... Römisch-Keyserlichen herrlichen Erblandes. Laybach, zu finden bey Wolfgang Moritz Endter, Buchhändlern in Nürnberg.
- Vrhovec, Ivan (1891):** Zgodovina Novega mesta. Ljubljana, Matica slovenska.
- Weiss, Dieter J. & Thomas Brockmann (ur.) (2013):** Das Konfessionalisierungsparadigma - Leistungen, Probleme, Grenzen. Münster, Aschendorff.
- Winkelbauer, Thomas (2003):** Österreichische Geschichte. 1522–1699. Ständefreiheit und Fürstenmacht: Länder und Untertanen des Hauses Habsburg im konfessionellen Zeitalter. Teil 1, 2. Wien, C. Ueberreuter.
- Wirth, Arthur G. & Herwig Wolfram (1980):** Augustus. V: Lexikon des Mittelalters (LexMA), Band 1. München-Zürich, 1231–1233.
- Žabota, Barbara (2016):** Reformacija in protireformacija na Zgornjem Gorenjskem. Kronika, 64, 3, 441–450.
- Žontar, Josip (1939):** Zgodovina mesta Kranja: s sodelovanjem W. Schmida (Graz) in Fr. Steleta (Ljubljana) spisal Josip Žontar. Ljubljana, Muzejsko društvo za Slovenijo.